

Οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις: ἡ ἐλληνική πλευρὰ

Οἱ ἀγωνιζόμενοι γιὰ ἐθνική ἐλευθερία Ἕλληνες θὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν ἀπόβαση τοῦ Ἰμπραήμ (Φεβρουάριος - Μάιος 1825) ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά μὲ μειωμένες τὶς — ἀνέκαθεν ἀνεπαρκεῖς — ὑλικές καὶ πολιτικὲς δυνάμεις τους, μὲ κλονισμένες τὶς ἠθικὲς καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, χωρὶς οὐσιαστικὴ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἡγεσία. Οἱ ἀντιδράσεις τῆς ὁποίας θὰ εἶναι καὶ ὑποτονικὲς καὶ ἀπερίσκεπτες. Γιατί;

Οἱ δύο ἐμφύλιοι πόλεμοι ποὺ εἶχαν προηγηθεῖ, Μάρτιος - Ἰούνιος καὶ Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1824 (βλ. σελ. 43, 53-54), ὑπῆρξαν καταστρεπτικοὶ καὶ εἶχαν πολὺ σοβαρὲς συνέπειες γιὰ πολὺ μεγάλο χρονικὸ διάστημα. Ἰδίως ὁ δεύτερος.

Τὰ ρουμελιώτικα σώματα, ποὺ στὴν ὑπηρεσία τῆς νικήτριας ἡγεσίας εἰσέβαλαν στὴν Πελοπόννησο, ἐξακολοθοῦν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά νὰ εἶναι δυσαρεστημένα μὲ αὐτὴ γιὰ τὴν καθυστέρηση τῶν μισθῶν τους καὶ γιὰ τοῦτον τὸν λόγο νὰ μὴν πειθαρχοῦν σὲ αὐτὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ συμπεριφέρονται στοὺς ντόπιους πληθυσμοὺς σὰν νὰ ἦσαν ξένοι κατακτητές.

Οἱ ντόπιοι πληθυσμοί, ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους, εἶναι ἐξουθενωμένοι καὶ μισοῦν Ρουμελιῶτες καὶ κυβέρνηση.

Τὸ ἀγωνιζόμενο ἔθνος θὰ παραμείνει λοιπὸν διχασμένο μεταξὺ τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἠττημένων τοῦ δεύτερου ἐμφυλίου ἀπὸ τὴν κορυφὴ ὡς τὸν λαό.

Στὸ ἐπίπεδο τῆς ἡγεσίας τοῦ ἐμπόλεμου ἔθνους, οἱ σπουδαιότεροι ἀπὸ τοὺς Πελοποννήσιους πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς καὶ πολεμάρχους ἔχουν ἀχρηστευθεῖ (βλ. σελ. 59). Ἐπιπλέον αὐτοῦ, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἡγεσίας τῆς νικήτριας παράταξης δημιουργεῖται ρήγμα (βλ. σελ. 60-61), ποὺ βαθαίνει (βλ. σελ. 62). Ὅλη ἡ ἐξουσία ἔχει περιέλθει σὲ ἓνα μόνον ἄνθρωπο, τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελε-

στικοῦ Γεώργιο Κουντουριώτη, καὶ αὐτὸς ὄχι μόνο δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ κυβερνήσει (βλ. σελ. 60), ἀλλὰ καὶ συντηρεῖ τὸν διχασμὸ (βλ. σελ. 62).

I. Ἡ κατάσταση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων

Ναυτικὲς δυνάμεις

Τὸ ἀνέκαθεν, πάντοτε καὶ παντοῦ κατ' ἐξοχὴν νικηφόρο ὄπλο τοῦ Ἀγώνα, τὸ πολεμικὸ ναυτικὸ ἔδειξε γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ τὴν ἀξία του σφυροκοπώντας τὶς νηοπομπὲς τοῦ Ἰμπραήμ ἀνάμεσα στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ στὴ Σούδα μὲ σημαντικὰ ἀποτελέσματα (βλ. σελ. 50-51). Παρὰ ταῦτα, δὲν θὰ χρησιμοποιηθεῖ ἐγκαίρως καὶ ἐπαρκῶς προκειμένου νὰ ἀναχαιτίσει τὴ διαπεραίωση τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τὴ Σούδα στὸν τελικὸ προορισμὸ του ἢ, τουλάχιστον, νὰ τοῦ προξενήσει ἀκόμη περισσότερη φθορὰ σὲ προσωπικὸ καὶ μέσα. Αὐτὸ ἀπὸ ἔλλειψη προβλεπτικότητας καὶ κακὴ ἱεράρχηση προτεραιοτήτων. Πράγματι, ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῆς πολιτείας, Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δὲν διέθεσε ἐπαρκὴ οἰκονομικὰ μέσα ὥστε ἑλληνικὰ πολεμικὰ καὶ πυρπολικὰ σκάφη νὰ εἶναι ἔτοιμα καὶ ἐξοπλισμένα ἐγκαίρως (βλ. σελ. 64), ἐνῶ δέσμευσε τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ δημόσιου ταμείου γιὰ μιὰ ἄλλη στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση, λιγότερο κρίσιμη, ἀλλὰ ποὺ τὸν ἐνδιέφερε προσωπικὰ (βλ. σελ. 63).

Ἔτσι ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἦταν ἔτοιμος τὰ μέσα τοῦ Φεβρουαρίου (ν.ή.) τοῦ 1825 νὰ ἀναχαιτίσει τὴν πρώτη διαπεραίωση τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τὴ Σούδα στὴ Μεθώνη ἢ, τουλάχιστον, νὰ τοῦ ἐπιφέρει μεγάλες ζημιὲς καί, δέκα ἡμέρες ἀργότερα, νὰ τὸν ἐξασθενήσει κατὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν πολεμικῶν σκαφῶν του στὴ Σούδα (βλ. σελ. 106).

Μετὰ τὴν ἀπώλεια αὐτῶν τῶν εὐκαιριῶν, ὁ ἑλληνικὸς στόλος θὰ ἔπρεπε νὰ χρησιμεύσει παρεμποδίζοντας τὸν ἀνεφοδιασμὸ καὶ τὴν περαιτέρω ἐνίσχυση τοῦ ἐχθρικοῦ προγεφυρώματος ποὺ ἐξαρτιόταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴ διαπεραίωση νηοπομπῶν ἀπὸ τὴ Σούδα. Ἀλλὰ οἱ ἐπισκευὲς τῶν ὑδραϊκῶν πλοίων καθυστεροῦσαν λόγῳ κακοκαιρίας. Ἡ δὲ σχεδὸν ἔτοιμη ἀπὸ τὶς 12/24 Φεβρουαρίου σπετσιώτικη μοῖρα ἦταν πάρα πολὺ μικρὴ γιὰ νὰ ἐκτεθεῖ μόνη. Ἐξάλλου, τὸ πιὸ σοβαρὸ πρόβλημα γιὰ Ὑδραῖους καὶ Σπετσιῶτες ἦταν

ή ἔλλειψη ἐπαρκῶν πυρπολικῶν, τοῦ ἀποτελεσματικότερου ὄπλου τῶν Ἑλλήνων ναυμάχων. Ἡ προμήθεια πυρπολικῶν προχωροῦσε μὲ βραδεῖς ρυθμοὺς λόγῳ οἰκονομικῆς στενότητος. Τὰ ἔξοδα βάραιναν τὰ δύο ναυτικὰ νησιὰ (βλ. σελ. 137-138), γιὰ τὸ ὅτι ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐξακολουθοῦσε πάντοτε νὰ δίνει τὴν προτεραιότητα στὴν ἐκστρατεία τοῦ στὴν Πάτρα (βλ. σελ. 132-133).

Ἡ κύρια δύναμη τοῦ στόλου θὰ κινητοποιηθεῖ ἕναν ὀλόκληρο μῆνα μετὰ τὴν πρώτη διαπεραίωση (βλ. σελ. 203 κ.έ.). Στὸ μεταξὺ θὰ ἐπισυμβεῖ ἡ δεύτερη. Τότε, τὰ ἔξι σπετσιώτικα, ποὺ περιπολοῦσαν στὴν περιοχὴ τῶν Κυθήρων, ἦσαν πολὺ λίγα γιὰ νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ ἀναχαιτίσουν τὰ αἰγυπτιακὰ πολεμικὰ ποὺ συνόδευαν τὰ μεταγωγικὰ τοῦ δεύτερου κύματος, ἀρχῆς Μαρτίου, ν.ή. (βλ. σελ. 162, 169).

Ἀκόμη στὶς 10/22 Μαρτίου τὰ ὑδραῖκα σκάφη δὲν ἦσαν πλήρως ἔτοιμα. Πολλὰ παρουσίαζαν ἐλλείψεις. Ὅμως ὁ Ἄνδρέας Μιαοῦλης, ἀνυπόμονος νὰ βρεθεῖ μπροστὰ στὸν ἐχθρό, ἀποφάσισε νὰ βγεῖ, ἐπιτέλους, καὶ χωρὶς πυρπολικά στὰ ἀνοικτὰ γιὰ περιπολίες ἀνάμεσα στὸν Μαλέα καὶ τὰ Κύθηρα, ὅπου ἔφθασε τὴ 14η/26η Μαρτίου (βλ. σελ. 174, 208).

Μετὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ στόλου τοῦ μὲ τὰ ἔξι σπετσιώτικα, προερχόμενα ἀπὸ τὸ Νεόκαστρο, ὁ Μιαοῦλης ἀναζήτησε τμημα τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου ποὺ, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴ Μεθώνη πρὸς τὴ Σούδα, εἶχε καθυστερήσει στὰ ἴδια νερὰ ἀπὸ κακοκαιρία. Αὐτὸ ὅμως εἶχε ἤδη ἀπομακρυνθεῖ.

Ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἐνισχύθηκε ἀκόμη μὲ ἄλλα δύο σπετσιώτικα καὶ τέλος μὲ ἕνα ἀκόμη ὑδραῖκο. Ὅλα μαζὶ κατευθύνθηκαν πρὸς τὴ Μεθώνη ἀναζητώντας ἐκεῖ ἐχθρικά πλοῖα μάχης καὶ μεταγωγικά. Ἐπειδὴ δὲν βρῆκαν κανένα, ἐπλευσαν, μὲ τὸν ἴδιο πάντοτε σκοπὸ, στὰ ἀνοικτὰ τῆς Σούδας καὶ συνέχισαν τὶς περιπολίες τους μετὰ τὴν Κρήτη καὶ Ταινάρου. Πρὸς ὑποστήριξη τοῦ Νεοκάστρου πολὺ λίγα πλοῖα διατέθηκαν καὶ μόνο προσωρινά, μὲ ἐξάιρεση τὸν «Ἄρη» τοῦ Ἀναστάσιου Τσαμαδοῦ (βλ. σελ. 209 κ.έ.).

Παράλληλα, ἡ Ὑδρα καὶ οἱ Σπέτσες προσπαθοῦσαν νὰ ἐτοιμάσουν πλοῖα γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς δεύτερης μοίρας πρὸς ἀντιμέτωπιση τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ποὺ θὰ ἐξερχόταν ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια. Τελειώνοντας ὁ Μάρτιος (π.ή.) ἔμενε πολλὴ δουλειὰ ἀκόμη (βλ. σελ. 220-222).

Ὁ ὑπὸ τὸν Μιαούλη στόλος περιπολοῦσε, 20 Μαρτίου / 1 Ἀπριλίου - 3/15 Ἀπριλίου, στὰ νότια γιὰ νὰ προλάβει νέα διαπεραίωση ἐχθρικῶν δυνάμεων. Ἀπὸ κακοκαιρία ἔπαθε ζημιές σὲ σκάφη μάχης καὶ ἔχασε πυρπολικά. Παρὰ ταῦτα, πέτυχε νὰ συλλάβει μερικὰ ξένα ἐμπορικὰ πλοῖα μὲ φορτίο γιὰ τὸ αἰγυπτιακὸ προγεφύρωμα καὶ νὰ διακόψει τὸν ἀνεφοδιασμὸ τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος ἀπὸ τὴ Σούδα (βλ. σελ. 240-242).

Γενικά, ἡ συμβολὴ τῆς ἐλληνικῆς ναυτικῆς δύναμης στὴν ἀπόκρουση τῶν διαπεραιώσεων τῶν αἰγυπτιακῶν ἀποβατικῶν τμημάτων ἀπὸ τὴ Σούδα στὴ Μεθώνη, καθὼς καὶ τοῦ ἀνεφοδιασμοῦ τους μὲ πολεμοφόδια καὶ τρόφιμα, ὑπῆρξε πολὺ κατώτερη τῶν δυνατοτήτων της: ἀσήμαντη.

Θὰ εἶναι πολὺ ἀργὰ ὅταν τὸ ναυτικὸ ὄπλο τῶν Ἑλλήνων θὰ δείξει καὶ πάλι τὶς ἰκανότητες καὶ τὶς ἀρετές του: ὁ αἰγυπτιακὸς πολεμικὸς στόλος θὰ ἔχει συνοδεύσει τὴ διαπεραίωση καὶ τοῦ τρίτου ἀποβατικοῦ τμήματος. Μετὰ τοῦτο, οἱ χερσαῖες αἰγυπτιακὲς δυνάμεις, ὑποστηριζόμενες ἀπὸ τὰ πυρὰ πολυἀριθμῶν φίλιων πλοίων, θὰ ἔχουν ἐκτοπίσει τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὴ Σφακτηρία. Μέσα στὸ λιμάνι ποὺ προστατεύεται ἀπὸ τὴ Σφακτηρία βρισκόνταν τὸ βρῖκι «Ἄρης», ποὺ ἀνεφοδιάζε τὸ Νεόκαστρο μὲ τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια, καθὼς καὶ λίγα ἀκόμη μικρὰ ἐλληνικὰ σκάφη. Αὐτὰ τὰ πλοῖα κατόρθωσαν ὄχι μόνον νὰ περάσουν τὸ στενὸ στόμιο τοῦ λιμανιοῦ, βαλλόμενα δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀπὸ πλῆθος μεγάλων, μεσαίων καὶ μικρῶν ἐχθρικῶν σκαφῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ προκαλέσουν σοβαρὲς ζημιές σὲ μερικὰ καὶ νὰ κρατήσουν σὲ ἀπόσταση τὰ ὑπόλοιπα. Τοῦτο, ἐπειδὴ οἱ κυβερνήτες ἔδρασαν μὲ ψυχραιμία ποὺ κέρδισε τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν πληρωμάτων, οἱ ὑπαρχοὶ διηύθυναν τοὺς πυροβολητὲς ὥστε νὰ ἔχουν πολὺ μεγάλη εὐστοχία καὶ ἀκόμη ἓνα ναυτόπουλο δεκαπέντε ἐτῶν ἀνέλαβε πρωτοβουλία τὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή: τρέχοντας ἀπὸ κανόνι σὲ κανόνι τὰ πυροδότησε ὅλα, ἔτσι ποὺ μέσα σὲ λίγα λεπτὰ κτύπησαν τὰ ἐχθρικὰ σκάφη ποὺ ἐπέρχονταν ἀπὸ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ (βλ. σελ. 373). Μερικὲς ἡμέρες ἀργότερα ὁ Μιαούλης θὰ δράσει ἀποφασιστικὰ ἐναντίον τοῦ κύριου ὄγκου τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου καὶ τὰ λιγοστὰ πυρπολικά του, ἐκτιθέμενα παράτολμα στὰ ἐχθρικὰ πυρὰ, θὰ καταστρέφουν ὄχι λίγες αἰγυπτιακὲς μονάδες (βλ. σελ. 408-410).

Οἱ ἰκανότητες, οἱ ἀρετές καὶ τὸ στρατιωτικὸ ἦθος ποὺ ἐπέδειξαν καὶ πάλι ὁ ναύαρχος, οἱ κυβερνήτες καὶ τὰ πληρώματα τῶν ἐλλη-

νικῶν πλοίων εἶχαν πίσω τους μακρὰ παράδοση· εἶχαν σφυρηλατηθεῖ μέσα ἀπὸ τὶς ναυμαχίες ποὺ ἔδιναν μὲ τὰ μικρὰ σιτοκάραβιά τους γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς πειρατὲς ποὺ λυμαίνονταν τὶς θάλασσες καὶ τοὺς καταδρομεῖς ποὺ δροῦσαν γιὰ λογαριασμό ξένων ναυτικῶν δυνάμεων.

Χερσαῖες δυνάμεις

Δυστυχῶς, ἡ ἀπόδοση τῶν χερσαίων ἑλληνικῶν δυνάμεων ὑπῆρξε μηδαμινή. Γιὰ πολλοὺς λόγους.

Κατὰ σύμπτωση, ἀρκετὲς ἀξιόμαχες ἑλληνικὲς δυνάμεις — ρουμελιώτικες — βρέθηκαν πολὺ κοντὰ στὸ σημεῖο ὅπου ἀποβιβάσθηκε τὸ πρῶτο τμήμα τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος.

Σύμφωνα μὲ τὶς πηγές μας, ὅλα μαζί τὰ μάχιμα ρουμελιώτικα τμήματα ποὺ βρίσκονταν στὴν περιοχή τῆς Ἀρκαδιᾶς συγκέντρωσαν 4.364 ἄνδρες, ἐνῶ στὴν κεντρικὴ καὶ τὴ βόρεια Πελοπόννησο ὑπῆρχαν ἀκόμη περισσότεροι ἀπὸ 3.000. Ἐπιπλέον αὐτῶν, μερικὰ ρουμελιώτικα σώματα πολιτοφυλακῆς διέθεταν ἄγνωστο συνολικὸ ἀριθμὸ ἀνδρῶν μὲ μειωμένη σωματικὴ ἀλκὴ, λόγω τραυματῶν, μποροῦσαν ὅμως νὰ προσφέρουν βοθητικὲς ὑπηρεσίες (βλ. σελ. 109-110). Ὅμως οἱ ἀριθμοὶ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθοῦν μὲ ἐπιφύλαξη, ἐπειδὴ οἱ ὀπλαρχηγοὶ δήλωναν ἀριθμοὺς ἀνδρῶν σημαντικὰ μεγαλύτερους ἀπὸ τοὺς πραγματικοὺς (βλ. σελ. 233-234). Ἀντίθετα, ὁ ἀριθμὸς τῶν Αἰγυπτίων τοῦ πρώτου ἀποβατικοῦ κύματος, 4.000 πεζοί, 500 ἵππεῖς, 1.000 ὑπηρετικοὶ (βλ. σελ. 105), εἶναι ἀξιόπιστος. Ἔτσι, στὴν περίπτωση ποὺ οἱ ἑλληνικοὶ ἀριθμοὶ ἦσαν πραγματικοί, τὰ ἑλληνικὰ τμήματα τῆς Ἀρκαδιᾶς καὶ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου θὰ ἐπαρκοῦσαν γιὰ νὰ ἀποκρούσουν τὴν ἀπόβαση μὲ ἐπιτυχία· εἰδάλλως, νὰ ἐπιφέρουν σημαντικὲς φθορὲς στοὺς ἀποβιβασθέντες.

Παρὰ ταῦτα, τὰ ρουμελιώτικα σώματα δὲν κινήθηκαν καθόλου, γιὰ δύο λόγους. Πρῶτον, δὲν ἔλαβαν σχετικὴ διαταγὴ ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ἀρχιστράτηγό τους, Γεώργιο Κουντουριώτη, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος τὰ ἐπιφύλασσε γιὰ νὰ ἀλώσει μὲ αὐτὰ τὸ φρούριο τῆς Πάτρας (βλ. σελ. 113-114). Δεύτερον, δὲν εἶχαν ἀρκετὰ πολεμεφόνδια.

Ποιοτικῶς κρινόμενοι, οἱ ἄνδρες αὐτῶν τῶν σωμάτων ἦσαν καλοὶ καὶ ἐμπειροπόλεμοι πολεμιστῆς καὶ μεταξύ τῶν ὄπλαρχηγῶν βρισκόνταν σπουδαῖες φυσιογνωμίες τοῦ Ἀγώνα, ὅπως ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὁ Κίτσος Τζαβέλας, ὁ Βάσος Μαυροβουνιώτης, ὁ Καρατάσος. Ὡστόσο ἐκείνη τὴν κρίσιμη ἐποχὴ αὐτὰ τὰ σώματα δὲν ἦσαν ἀξιόμαχα. Ἴδου οἱ λόγοι.

α. Ἡ κυβέρνησις δὲν διέθετε τὰ ἀναγκαῖα οἰκονομικὰ μέσα γιὰ νὰ τὰ ἐξοπλίσει καὶ νὰ τὰ διαθρέψει.

Κατὰ τοὺς ἐμφύλιους πολέμους ποὺ προηγήθηκαν ὄχι μόνο κατασπαταλήθηκαν τὰ διαθέσιμα γλίσχρα δημόσια οἰκονομικὰ τῆς ἀγωνιζόμενης Ἑλλάδας, ἀλλὰ καὶ καταστράφηκε σημαντικὸ μέρος τοῦ πλούτου καὶ τῶν παραγωγικῶν μέσων τῆς Πελοποννήσου, με συνέπεια τὴν ἐλαχιστοποίησιν τῶν δημόσιων ἐσόδων. Τὸ στοιχειῶδες ἑλληνικὸ πολιτικὸν μόρφωμα, με ἄδεια ταμεῖα, δὲν μποροῦσε νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἐξοπλιστικὰς ἀνάγκας τοῦ Ἀγώνα — πολὺ μεγάλες, γιὰτὶ πάλι οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι κατανάλωσαν πολλὰ πυρομαχικά —, καθὼς καὶ στὸν ἐπισιτισμὸ τῶν στρατιωτῶν του, καὶ ἐπιπλέον καθυστεροῦσε ὀφειλές του ἀκριβῶς στὰ ρουμελιώτικα σώματα ποὺ βρέθηκαν κοντὰ στὸ σημεῖο ἀπόβασης τῆς αἰγυπτιακῆς δύναμης. Ἡ πολιτεία συνῆψε ἕνα ἐξωτερικὸ δάνειο ὑπὸ δυσμενεῖς ὄρους, ποὺ τὸ εἰσέπραττε κατὰ δόσεις. Ἀλλὰ οἱ ἀνάγκαις πολλὰς καὶ ἡ ἀντιμετώπισή τους ἀκατάστατη. Ὁ ἐπισιτισμὸς καὶ ὁ ἐξοπλισμὸς στὴν τελευταία θέση προτεραιοτήτων. Ἡ δόση τοῦ ἐξωτερικοῦ δανείου ποὺ εἰσπράχθηκε σχεδὸν συγχρόνως με τὴν πρώτη αἰγυπτιακὴ ἀπόβασιν (βλ. σελ. 116) διατέθηκε κατὰ ἕνα ποσοστὸ γιὰ τὴν ἐξόφλησιν μερικῶν παλαιῶν ὑποχρεώσεων καὶ νέων χρεῶν (βλ. σελ. 116). Ὅλο τὸ ὑπόλοιπο τὸ κράτησε ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ἀρχιστράτηγος γιὰ τὴν ἐκστρατεία του πρὸς ἄλωση τοῦ φρουρίου τῆς Πάτρας (βλ. σελ. 116) ποὺ βρισκόταν ἀκόμη στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Κατόπιν τούτου, τὸ δημόσιον ταμεῖον θὰ μείνῃ σχεδὸν κενὸ (βλ. σελ. 117, 132, 247). Στὴ συνέχεια, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἀφοῦ θὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν νέον κίνδυνον, ἀναλαμβάνοντας καὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τοῦ Ἱμπραήμ — πάντοτε γιὰ τελείως προσωπικὸς λόγους (βλ. σελ. 140) —, θὰ παραλάβῃ μαζί του αὐτὸ τὸ ποσόν. Ἀλλὰ θὰ κατορθώσῃ νὰ μὴ διαθέσῃ ἀπὸ αὐτὸ κονδύλια γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸν, τὴ σίτισιν καὶ τὴ μισθοδοσίαν τῶν ρουμελιώτικων

σωμάτων πού ἐπρόκειτο νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸν στρατὸ τοῦ Ἴμπραήμ (βλ. σελ. 116).

Λεπτομερέστερα: Ἦδη κατὰ τὴν ἀπόβαση τοῦ Ἴμπραήμ μὲ τὴν προφυλακὴ του, ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις χρωστοῦσε στοὺς Ρουμελιῶτες μισθοὺς τριῶν μέχρι καὶ ἕξι μηνῶν. Εἶχε μὲν ἐφοδιάσει τοὺς ὀπλαρχηγοὺς μὲ ὁμολογίαις ἐξαργυρώσιμες ἀπὸ τὰ τοπικὰ δημόσια ἔσοδα, αὐτὰ ὅμως δὲν εἰσέρρεαν στὰ ταμεῖα ὥστε νὰ ἐξοφληθοῦν τὰ ὀφειλόμενα στοὺς Ρουμελιῶτες. Οἱ στρατιῶτες διαμαρτύρονταν ἔντονα γιὰ τὴν καθυστέρηση τῶν μισθῶν τους (βλ. σελ. 110, 179, 185) καί, γιὰ νὰ τραφοῦν, προέβαιναν σὲ διαρπαγὰς εἰς βάρους τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ (βλ. σελ. 110, 179). Οἱ ἐλλείψεις πυρομαχικῶν, ὀπλων καὶ ἐργαλείων, παροῦσες ἀπὸ τὴν ἀρχή, δὲν θὰ θεραπευθοῦν ὡς τὸ τέλος τῶν ἀποβατικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Ἴμπραήμ καὶ τῶν συναφῶν μαχῶν. Οἱ πηγές μᾶς δίνουν πολλὰς πληροφορίες γι' αὐτὰς τὶς ἐλλείψεις, καθὼς καὶ γιὰ τὴν αἰτία καὶ τὶς συνέπειές τους (βλ. σελ. 110, 117, 135-138, 142-143, 147, 153, 155-156, 158, 167-168, 177-178, 180-182, 184, 195, 205, 217, 230-232, 235-236, 271-273, 282, 314, 320-321, 433). Τὰ ἐλληνικὰ σώματα δὲν μποροῦν νὰ ἀποδώσουν. Οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τὰ ἀρμόδια διοικητικὰ ὄργανα περιγράφουν τὴν κατάστασις σὲ ἀναφορὰς πρὸς τὶς κυβερνητικὰς ἀρχές. Ὅμως τὰ πολεμικὰ φέροντα καὶ τὰ λοιπὰ μέσα πού φθάνουν στὸ μέτωπο εἶναι πολὺ λιγότερα ἀπὸ τὰ ἀναλισκόμενα (βλ. σελ. 117, 142, 153-154, 157-158, 168). Ἔτσι ἔρχεται μιὰ στιγμή πού οἱ Ἕλληνες πολεμιστὲς δὲν ἔχουν καθόλου πυρομαχικὰ (βλ. σελ. 118), ἐξ οὗ καὶ δὲν ἐπιφελοῦνται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὴν ἴδια στιγμή περιέρχονται, κατὰ σύμπτωσι, καὶ οἱ Αἰγύπτιοι σὲ ἀνάλογη θέσιν (βλ. σελ. 126). Οἱ δεῦτεροι ὅμως ἀντέχουν καλύτερα στὴ δοκιμασία καὶ θὰ ἐπανεξοπλισθοῦν (βλ. σελ. 161-162), ἐνῶ τὰ ἐλληνικὰ σώματα διαρρέουν (βλ. σελ. 123-124).

Σχετικὰ μὲ τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν ἀνδρῶν γνωρίζουμε τὰ ἑξῆς: Πρὶν ἐνεργοποιηθεῖ τὸ μεσσηνιακὸ μέτωπο πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς πρώτης ἀπόβασις τοῦ Ἴμπραήμ, οἱ ἐκεῖ δυνάμεις εἶχαν ἐγκαταλειφθεῖ στὴν τύχη τους. Ὅταν ἐφθασε στὸ Ναύπλιο ἡ εἰδήσις γιὰ τὸ πρῶτο ἀποβατικὸ κύμα, ἡ κυβέρνησις ἔστειλε ἐπιτόπου ἕναν φροντιστὴ (βλ. σελ. 115), ἀργότερα καὶ δεῦτερον, εἰδικὰ γιὰ τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου καὶ τὰ γειτονικὰ τμήματα (βλ. σελ. 167). Τὸ ἔργον τῶν φροντιστῶν περιοριζόταν, φαίνεται, στὸ νὰ μοιράζουσαν

φωμί ἢ τουλάχιστον ἄλευρα ἢ μὴ ἄλεσμένα δημητριακά. Οἱ ἄνδρες φρόντιζαν μόνον τοὺς νὰ βροῦν προσφαί ἀγοράζοντάς το ἢ, στὴν ἀνάγκη, ἀρπάζοντάς το ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς. Οἱ ἐλλείψεις σὲ τροφίμα καὶ πολεμεφόνδια ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς παράγοντες τῆς ἀποτυχίας τῶν ἐλληνικῶν σωμάτων στὴν ἀντιμετώπιση τῆς πίεσης τῶν αἰγυπτιακῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ μοναδικὸς τῆς ἀδυναμίας τοὺς νὰ ἀναλάβουν τὴν πρωτοβουλία ὅταν διαπίστωσαν ὅτι καὶ ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς ὑπέφερε ἀπὸ στέρηση τροφῶν καὶ πολεμεφονδίων (βλ. σελ. 156-157).

β. Ἡ ἠθικὴ κατάσταση τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων ποὺ βρίσκονταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐχθρὸ δὲν ἦταν καθόλου καλὴ.

Κατὰ τὸν δεῦτερο ἐμφύλιον οἱ κυβερνητικοὶ χρησιμοποιοῦσαν ἐθνικοὺς ἀγωνιστὲς — ὄπλαρχηγούς καὶ ἄνδρες ρουμελιώτικων σωμάτων — σὰν ἔμμισθους πραιτωριανούς τοὺς ἐναντίον τῶν πελοποννησιακῶν. Καί, γιὰ νὰ κερδίσουν τὴν ἀφοσίωσίν τοὺς, τοὺς διέφθειραν. Ἔδωσαν στοὺς ὄπλαρχηγούς πολὺ ὑψηλοὺς στρατιωτικοὺς βαθμούς, πολλαπλασιάζοντας τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἀντιστρατήγους ἐπικεφαλῆς μερικῶν, ἀντίστοιχα, ἑκατοντάδων ἢ καὶ δεκάδων μαχητῶν. Τοὺς ἀνέχθησαν νὰ παρουσιάζουν καταλόγους ἀνδρῶν μὲ ἀριθμοὺς μεγαλύτερους τῶν πραγματικῶν γιὰ νὰ εἰσπράττουν περισσότερα μνησίαια.

Ἐκεῖνοι ποὺ χρησιμοποιοῦνταν ἔτσι, καταλαβαίνοντας πόσο ἀναγκαῖοι εἶχαν γίνει στοὺς ἐργοδότες τοὺς, αὐξάνουν τὴν ἀπαιτήσιν τοὺς. Ἐπάνω στὸν πλειοδοτικὸ πυρετὸ ποὺ ἀναπτυσσόταν, οἱ κυβερνητικοὶ ὄχι μόνον πλήρωναν τὰ ὄργανα μὲ τὰ ὅποια ἐπικρατοῦσαν μὲ δημόσια, φυσικά, χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνέχονταν νὰ διαπράττουν καταχρήσεις κάθε εἶδους.

Αὐτὴ ἡ κατάσταση δὲν διορθώθηκε μπροστὰ στὸν στρατὸ τοῦ Ἰμπραήμ. Ἀπεναντίας χειροτέρευσε.

Οἱ Ρουμελιῶτες ὄπλαρχηγοὶ στὴν ὑπηρεσία τῆς νικήτριας παράταξης τοῦ δεύτερου ἐμφυλίου, ποὺ εἶχαν δράσει ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων ἀντιπάλων καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν στὴ χώρα σὰν στρατὸς κατοχῆς, ἄρπαξαν τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ πιέζουν τὸν ἐργοδότη τοὺς, Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ἀρχιστράτηγο, ἀποφεύγοντας νὰ κινητοποιηθοῦν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ πρὶν ἰκανοποιηθοῦν οἱ ἀπαιτήσεις τοὺς.

“Όχι μόνον άπεσταλμένοι όπλαρχηγών, αλλά και μερικοί από τους ίδιους, έγκαταλείποντας τις θέσεις τους ένώπιον του έχθρου, πηγαίνουν στο Ναύπλιο ή όπου άλλου θά βρεθεί ο Πρόεδρος, κατά την πορεία του προς τó μέτωπο, για να άπαιτήσουν την έξόφληση των καθυστερούμενων μισθών (βλ. σελ. 117, 143, 167-168, 170, 175, 193, 231).

Τό χειρότερο: όπλαρχηγοί που διατάχθηκαν να έπιστρέφουν στο στρατόπεδο μένουν στο Ναύπλιο κάτω από τά μάτια των άρμοδίων (βλ. σελ. 169, 195-196). Και άκόμη: μερικοί θά παρατείνουν την παραμονή τους στην πρωτεύουσα, ένω ο Πρόεδρος που έκανε τις πληρωμές θά πορεύεται προς τó μέτωπο (βλ. σελ. 196-197), προφανώς ύπολογίζοντας να ικανοποιηθούν από τόν Ίωάννη Κωλέττη, όπως είχαν μάθει να κάνουν. Οί πιέσεις των Ρουμελιωτών όπλαρχηγών θεριεύουν με την ιδέα ότι ή κυβέρνηση έχει πολλά χρήματα από τó δάνειο και πληρώνει άλλους, εύνοουμένους (βλ. σελ. 154-155). Ή άπειθαρχία άποκορυφώνεται άπ’ όσους δέν ύπακούουν ούτε σε διαταγές του Προέδρου του Έκτελεστικού-άρχιστρατήγου να άφήσουν έπιτέλους τó Ναύπλιο και να γυρίσουν στο στρατόπεδο (βλ. σελ. 200, 232).

Ένθαρρυνόμενοι από την άδυναμία του Προέδρου-άρχιστρατήγου και ύπολογίζοντας στην προστασία του Κωλέττη, πολλοί έξακολουθούν να παρουσιάζουν καταστάσεις τής δύναμης του τμήματός τους με άριθμούς μεγαλύτερους για να οικειοποιηθούν τή διαφορά (βλ. σελ. 233, 282, 286-287, 327). Τό φαινόμενο θά έπекταθει και στους Πελοποννήσιους όπλαρχηγούς. Έπίσης αναφέρονται όπλαρχηγοί που παίρνουν σιτηρέσιο και για άριθμό άνδρων που δέν διαθέτουν άπειλώντας τόν φροντιστή (βλ. σελ. 234), άρνούνται να μετρηθούν οί άνδρες τους (βλ. σελ. 255), κάνουν άλλες καταχρήσεις (βλ. σελ. 248, 253, 272), άπειθαρχούν (βλ. σελ. 196).

Με τó προΐον των καταχρήσεών τους, ντύνονται σαν Τουρκοί πασάδες, στολίζονται με βαρύτιμα όπλα, διάγουν με πολυτέλεια και ήδυπάθεια (βλ. σελ. 280-281, 289).

Ένας από τους φροντιστές έπιχειρεϊ να έλέγξει την πραγματικότητα αυτών των καταστάσεων. Οί έλεγχόμενοι όπλαρχηγοί άρνούνται (βλ. σελ. 255, 282). Έπειτα από αυτό, ο Πρόεδρος-άρχιστράτηγος πιέζει να γίνει κανονική άπογραφή (βλ. σελ. 286-287).

Αὐτὲς οἱ συμπεριφορὲς τῶν Ρουμελιωτῶν γίνονται πρότυπο. Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ἀπαιτεῖ προκαταβολὲς μισθῶν, γιὰ νὰ κινητοποιήσῃ τοὺς Μανιάτες, καὶ ἔχει ὑπὸ τὶς διαταγὰς του μόνις τὸ ἓνα δέκατο τῶν ἀνδρῶν γιὰ τοὺς ὁποίους παίρνει σιτηρέσια (βλ. σελ. 283).

Ἡ ἀπειθαρχία ἀπλώνεται πρὸς τὰ κάτω: ὀρισμένοι ὄπλαρχηγοὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν στοὺς στρατιῶτες τους (βλ. σελ. 169, 282). Ἐπίσης παρατηρεῖται ἀκαταστασία (βλ. σελ. 236, 271-272). Ἐξάλλου ἀναφέρονται καὶ θορυβῶδεις ἀπειθαρχεῖς ἐκδηλώσεις διαμαρτυρίας γιὰ τὴν καθυστέρηση παλαιῶν μισθῶν (βλ. σελ. 156, 231). Ἀλλὰ καὶ λιποταξίες σημειώνονται (βλ. σελ. 179, 189, 233, 248, 292).

γ. Ἡ κακὴ ἐπισιτιστικὴ κατάσταση στὸ στρατόπεδο τῶν ρουμελιώτικων σωμάτων πιέζει τοὺς στρατιῶτες νὰ περιφέρονται ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ ψάχνοντας γιὰ τροφή. Ἀλλὰ ἡ περιοχὴ ἦταν ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν περισσότερο ὑποφέρει κατὰ τὸν δεῦτερο ἐμφύλιο ἀπὸ τοὺς Ρουμελιώτες καὶ γιὰ τοῦτο εἶχε σημειωθεῖ φυγὴ πληθυσμοῦ σὲ σημαντικὴ κλίμακα (βλ. σελ. 179-180, 231). Ὅθεν σπάνιζαν τὰ τρόφιμα, γεγονός ποὺ δυσχέραινε τὸν ἐπισιτισμὸ τῶν στρατιωτῶν. Ὁ ντόπιος πληθυσμὸς δυσανασχετεῖ, ἀντιστέκεται. Οἱ πεινασμένοι στρατιῶτες προσφεύγουν στὴ βία, ἀρπάζουν γεννήματα, ζῶα καὶ ὅ,τι ἄλλο μποροῦν (βλ. σελ. 110, 154-155, 169, 197, 230-231, 250, 274, 287, 314, 320, 323-324), ἀλλὰ καὶ διαρρέουν, φορτωμένοι μάλιστα μὲ τὴ λεία τους (βλ. σελ. 156-157, 179, 250, 273, 286). Ἀκόμη καὶ ὅταν ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος πλησιάζει, διαρρέουν μπροστὰ στὰ μάτια του (βλ. σελ. 193).

δ. Τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα, ἀντὶ νὰ ἔχουν τὴν ὑποστήριξη τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ, νιώθουν τὴν ἐχθρότητά του.

Ἐπειδὴ τὰ ρουμελιωτικὰ σώματα εἶχαν φερθεῖ καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ φέρονται στὴν Πελοπόννησο σὰν ἀσύδοτοι νικητὲς ἐν μέσῳ ἀνυπεράσπιστων ἡττημένων, οἱ Πελοποννήσιοι διακατέχονταν ἀπὸ μίσος καὶ ἐκδικητικότητα ἐναντίον τῶν Ρουμελιωτῶν. Ὅχι μόνο δὲν ἀνέχονταν τὴν παρουσία τους, ἀλλὰ καὶ δυσκόλευαν τὴ ζωὴ τους. Πελοποννήσιοι καὶ Ρουμελιώτες μισοῦνται ἀμοιβαῖα. Ἡ ἰδέα ὅτι ὅλοι πολεμοῦν γιὰ τὴν κοινὴ ἐλευθερία ἔχει ἀτονήσει. Οἱ κά-

3. ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

τοιχοι παραπονιοῦνται γιὰ καταχρήσεις ποὺ ἔχουν ὑποστεί ἀπὸ Ρουμελιῶτες στρατιῶτες (βλ. σελ. 231, 286). Ἀργότερα, καθὼς οἱ Ρουμελιῶτες θὰ ἀποσύρονται ἀπὸ τὴ Μεσσηνία, θὰ σημειώνονται ἐνέδρες ἐναντίον τους, ἀκόμη καὶ φόνοι (βλ. σελ. 307, 325, 351-352, 402). Οἱ Τριπολιτσιῶτες θὰ φερθοῦν ἐχθρικά στὰ ρουμελιώτικα σώματα ποὺ θὰ περάσουν ἀπὸ τὴν πόλη τους (βλ. σελ. 418).

ε. Στὶς προηγούμενες αἰτίες τῆς ἀδράνειας τῶν Ρουμελιωτῶν προστέθηκε ἡ ἀφοσίωσή τους στὸν Κωλέττη.

Μόλις πληροφορήθηκαν ὅτι ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος Γεώργιος Κουντουριώτης ἔρχεται συνοδευόμενος ὄχι ἀπὸ τὸν φίλο τους, ἀλλὰ, ἀντίθετα, ἀπὸ τὸν ἐχθρό τους, τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο, ἀγρίεψαν (βλ. σελ. 175-176). Ὁ Κωλέττης τοὺς ἐρεθίζει. Στὸ ρουμελιώτικο στρατόπεδο ἀναπτύσσονται ἐχθρικές σχέσεις μετὰ τὰ κωλεττικῶν καὶ ἀφοσιωμένων στὸν Πρόεδρο-ἀρχιστράτηγο (βλ. σελ. 185, 197, 236, 274). Μάλιστα δὲ οἱ κατ' ἐξοχὴν προεδρικοὶ ὄπλαρχηγοί, ποὺ ἔφθασαν στὴ ζώνη ἐπιχειρήσεων συγχρόνως μὲ τὸν Πρόεδρο, οἱ Καρατάσος, Χατζηχρήστος, Ἀγγελῆς Γάτσος, ἐπέκριναν τὸν Καραϊσκάκη, τὸν Κίτσο Τζαβέλα καὶ τοὺς ἄλλους κωλεττικούς γιὰ τὶς καταχρήσεις τους καὶ ἀπέφυγαν νὰ στρατοπεδεύσουν μαζί τους (βλ. σελ. 280-281).

στ. Τελικά, οἱ Ρουμελιῶτες ἀπογοητεύθηκαν ἀπὸ τὸν Πρόεδρο-ἀρχιστράτηγο.

Τὰ ρουμελιώτικα σώματα περίμεναν τὸν Γεώργιο Κουντουριώτη σὰν Μεσσία: γιὰ νὰ ἔχουν ἀρχηγό, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ τοὺς ἐξοφλήσει τοὺς καθυστερημένους μισθοὺς (βλ. σελ. 185, 231-232). Αὐτὸ τὸ γεγονός συντελοῦσε στὴ συνέχιση τῆς ἀδράνειάς τους. Καὶ ὅταν πιά πλησίασε ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος, ὅλοι οἱ ἀναμένοντες ἀπογοητεύθηκαν μαθαίνοντας ὅτι εἶχε εὐνοήσει στὶς πληρωμὲς τοὺς φίλους του (βλ. σελ. 308-310) καὶ περισσότερο βλέποντας ὅτι ἔφθασε μὲ τὸ ταμεῖο σχεδὸν ἀδειανὸ καὶ ὅτι δὲν εἶχε χαρακτηρὰ ἀρχηγοῦ (βλ. σελ. 248).

ζ. Τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα θὰ διαρρεύσουν.

Μὲ τὴ διάφευση τῶν προσδοκιῶν ποὺ ἔτρεφαν οἱ Ρουμελιῶτες ἀπὸ τὸν Πρόεδρο-ἀρχιστράτηγο συνδυάσθηκαν νεότερες ραδιουργίες τοῦ Κωλέττη. Αὐτός, ποὺ ἀνέκαθεν ἔκανε τὰ χατίρια τους, ἐπι-

διώκει τώρα να τους χρησιμοποιεί ως όργανά του, για να καταρρακώσει τον ήδη άποτυχημένο αντίπαλό του (βλ. σελ. 307). Συγχρόνως καταφθάνουν ειδήσεις για συγκέντρωση ισχυρής τουρκικής στρατιᾶς με άποστολή να εισβάλει στη Ρούμελη. Ο συνδυασμός όλων αὐτῶν τῶν παραγόντων προκαλεί τὴ διαρροή τῶν σωμάτων πού περιέβαλλαν τὸ αἰγυπτιακὸ προγεφύρωμα, ἀκριβῶς τις ἡμέρες πού ὁ ἐχθρὸς εἶχε, ἐπιτέλους, καταστῆ τρωτὸς λόγω ἔλλειψης πυρομαχικῶν. Τέλος, καὶ οἱ περισσότεροὶ ἀρχηγοὶ ζήτησαν τὴν ἄδεια τοῦ Προέδρου-ἀρχιστρατήγου νὰ φύγουν μὲ τὰ ὑπόλοιπα τῶν σωμάτων τους, τὸ δὲ γεγονός ὅτι δὲν τὴν ἔλαβαν δὲν τοὺς ἀναχαίτισε (βλ. σελ. 307-309, 311-312, 333-334). Βέβαια, μερικοὶ Ρουμελιῶτες ὄπλαρχηγοὶ ἔμειναν ἀπὸ συναίσθηση καθήκοντος, ἀλλὰ μὲ δυσκολία συγκρατοῦσαν τοὺς ἄνδρες τους πού, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἀνησυχοῦσαν γιὰ τις ιδιαίτερες πατρίδες τους καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀγανακτοῦσαν μὲ τὴν ἀκίνησία τῶν Πελοποννησίων (βλ. σελ. 323-324).

η. Ἐνῶ οἱ Ρουμελιῶτες διαρρέουν ἀφήνοντας τὴν Πελοπόννησο ἔρμαιο στὰ χέρια τοῦ Ἱμπραήμ, οἱ Πελοποννήσιοι δὲν κινητοποιοῦνται γιὰ νὰ ὑπερασπισθοῦν τοὺς τόπους τους, τις οἰκογένειές τους, τὴν Ἐπανάσταση.

Δὲν χωροῦσε ἀμφιβολία ὅτι ἀπὸ τὸ πυλιακὸ προγεφύρωμα τοῦ ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς ἀπειλοῦσε πρῶτιστα τὴ Μεσσηνία καὶ τις ὅμορες ἐπαρχίες, ἔπειτα τὴν ὑπόλοιπη Πελοπόννησο καὶ ἀργότερα τὴ Στερεά. Ὑπὸ φυσιολογικὲς συνθῆκες ἦταν ἀναμενόμενο νὰ κινήθοῦν ἀμέσως οἱ Πελοποννήσιοι, ἐνστικτωδῶς, χωρὶς νὰ περιμένουν διαταγές. Αὐτὸ δὲν συνέβη. Μὰ οὔτε στίς διαταγές πού ἐξέδιδαν τὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος, πού πορευόταν πρὸς τὸ μέτωπο (βλ. σελ. 168-169, 179, 251, 255, 318-319), δὲν πειθαρχοῦσαν (βλ. σελ. 197, 213, 215-216, 251, 258). Ἐπαρχοὶ καὶ ὄπλαρχηγοὶ ἔστελναν ἀναφορὲς στὸν Πρόεδρο-ἀρχιστράτηγο μὲ τις ὁποῖες τὸν βεβαίωναν, ἀναληθῶς, ὅτι κινήθηκαν (βλ. σελ. 216-217). Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Σφακτηρίας, τοῦ Παλαιοκάστρου, τὴν ἀποχώρηση τῶν περισσότερων Ρουμελιωτῶν, τὴ φυγὴ τοῦ Προέδρου, οἱ Πελοποννήσιοι δὲν συμμορφώνονταν μὲ διαταγές ἐπιστράτευσης (βλ. σελ. 413, 423).

3. ΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

Με τὴν ἀπροθυμία τους νὰ στρατευθοῦν, οἱ Πελοποννήσιοι διατράνωναν τὴν ἀπέχθειά τους πρὸς τὴν κυβερνώσα φατρία ποὺ τοὺς εἶχε κατατυραννήσει, ταπεινώσει καὶ στερήσει ἀπὸ τοὺς ντόπιους ἀρχηγούς τους καὶ τὴν πίεζαν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη (βλ. σελ. 148, 315) καὶ τὴν ἐπαναξιοποίηση τῶν ἄλλων Πελοποννήσιων ἀρχηγῶν.

θ. Οἱ ἑλληνικὲς δυνάμεις πᾶσχουν ἀπὸ ἔλλειψη σχεδιασμοῦ, συντονισμοῦ καὶ ἐλέγχου.

Κάθε ὄπλαρχηγὸς ἀναφέρεται ἀπευθείας στὸ Ἐκτελεστικὸ, πιὸ πολὺ στὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ-ἀρχιστράτηγο. Κατὰ συνέπεια, γιὰ ὅτιδήποτε συμβαίνει στὸ μέτωπο πρέπει νὰ εἰδοποιηθοῦν τὸ Ἐκτελεστικὸ, στὸ Ναύπλιο, καὶ ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος — ποὺ ποτὲ δὲν θὰ φθάσει ὡς τὰ σώματα —, αὐτὲς οἱ ἀρχεὲς νὰ λάβουν ἀποφάσεις καὶ νὰ τὶς κοινοποιήσουν στὰ σώματα τοῦ μετώπου. Αὐτὴ ὅμως ἡ διαδικασία, πρῶτον, ἀπαιτεῖ πολὺ χρόνο ποὺ περνᾷ ἄπρακτος καί, δεύτερον, δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλῆς. Πράγματι, οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὸ στρατόπεδο διαβιβάζονται στὸ Ναύπλιο μὲ βραδύτητα ἀρκετῶν ἡμερῶν¹. Οἱ ἀρμόδιοι χρειάζονται ἐπίσης χρόνο γιὰ νὰ σκεφθοῦν, νὰ ἀποφασίσουν καὶ νὰ δώσουν διαταγές. Καὶ ἡ μεταβίβαση τῆς διαταγῆς στοὺς ἀποδέκτες ἀπαιτεῖ χρόνο ἴσο μὲ ἐκεῖνον ποὺ χρειάζεται ἡ μετάδοση εἰδήσεως ἀπὸ τὸ μέτωπο στὴν πρωτεύουσα².

Ἐπίσης συμβαίνει νὰ μεταδίδονται εἰδήσεις λανθασμένες ἢ καὶ ἀνυπόστατες (βλ. σελ. 129-131, 144-145, 167, 169, 199). Ὅποτε τὸ κέντρο σχηματίζει ἀνακριβῆ εἰκόνα ἢ, τὸ χειρότερο, περιέρχεται σὲ κατάσταση ἀμφιβολίας ἢ ἐφησυχάζει ἢ, ἀντίθετα, ἀνησυχεῖ ἀδικαιολόγητα (βλ. σελ. 129-131, 167).

Ἐξαρχῆς καὶ γιὰ πολὺ καιρὸ ἐπικρατεῖ αἰσιοδοξία στὰ ἐπιτόπου στρατιωτικὰ τμήματα, στὴν κυβέρνηση καὶ στὸν λαό: ὁ ἐχθρὸς ὑποτιμᾶται (βλ. σελ. 131, 146, 167). Αὐτὸ παρατηρεῖται ἤδη στὰ

1. Οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὸ μέτωπο διαβιβάζονταν στὸ Ναύπλιο μὲ πεζοὺς (βλ. σελ. 162). Ἐφθναν στὸν προορισμὸ τους ἔπειτα ἀπὸ δύο, τρεῖς ἢ τέσσερις ἢ καὶ περισσότερες ἡμέρες (βλ. σελ. 129).

2. Οἱ διαταγὲς ἀργοῦσαν ἕξι ἡμέρες νὰ φθάσουν ἀπὸ τὸ Ναύπλιο στοὺς ὄπλαρχηγούς τῆς Μεσσηνίας (βλ. σελ. 118, 129).

ἐπιτόπου στρατεύματα: νὰ ἕνας ἀκόμη ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ αὐτὰ ἀδράνησαν μετὰ τὴν πρώτη ἀπόβαση (βλ. σελ. 110-111, 169). Ἡ λανθασμένη ἐντύπωση τῶν ἐπιτόπου παρατηρητῶν ἐπηρέασε τὴν κυβέρνησιν ποὺ γιὰ καιρὸ θὰ ὑποτιμᾷ καὶ τὴν ἀριθμητικὴ δύναμη καὶ τὴν ποιότητα τοῦ ἀντιπάλου (βλ. σελ. 131). Ἡ κυβέρνησιν ὑποτιμοῦσε ἐπίσης τὶς ἀδυναμίες τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, τῶν ἐλλείψεων καὶ τῶν δικῶν τῆς ἀδυναμιῶν. Ἦλπιζε ἀφελῶς ὅτι ὅλα θὰ διορθώνονταν (βλ. σελ. 131). Ἡ κυβέρνησιν ἔτρεφε αὐταπάτες ἐπίσης γιὰ τὶς ἐλληνικὲς δυνάμεις ποὺ ἀντιμετώπιζαν τὸν ἐχθρό: τὶς ὑπολόγιζε σὲ 6.000-7.000 (βλ. σελ. 180), ἐνῶ στὴν πραγματικότητα δὲν ἦσαν οὔτε οἱ μισὲς (βλ. σελ. 131).

Ἄλλὰ καὶ γενικότερα: τὸ Ἐκτελεστικὸ ἦ ἕνας ἀπὸ μακριὰ ἀρχιστράτηγος δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ γνωρίζει τὴν ὅλη κατάστασιν τοῦ μετώπου ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν σωμάτων ποὺ βρισκόνταν ἐκεῖ οὔτε νὰ δίνει συγκεκριμένους διαταγὰς οὔτε νὰ ἐλέγχει ἂν αὐτὲς ἐκτελέσθησαν ἢ ἂν εἶχαν θετικὸ ἀποτέλεσμα οὔτε νὰ ἐπιβάλλει κυρώσεις. Ἔτσι τὸ Ἐκτελεστικὸ πρῶτα, ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος ἀργότερα, ποὺ ἄργησε νὰ πλησιάσει τὸ μέτωπο καὶ δὲν ἔφθασε ποτὲ σὲ αὐτὸ (βλ. σελ. 405), περιοριζόταν νὰ ἐκδίδει, χωριστὰ γιὰ κάθε ὄπληρηγὸ, διαταγὰς κινητοποίησης ἢ δράσης ἀόριστες — μᾶλλον εὐχὰς ἢ παροτρύνσεις (βλ. σελ. 169, 174-176, 191-193, 196, 200, 245-246, 249-250, 252, 254-255, 283-286, 302-304, 309-310, 317-320, 325-326, 413-414, 420-421) — καὶ νὰ ἐφησυχάζει νομίζοντας ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ συμμορφώθηκαν. Στὴν πραγματικότητα, αὐτὲς οἱ διαταγὰς ἔμεναν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεκτέλεστες ἢ πρωτοβουλία τῶν ἐπιχειρήσεων παρεχόταν στὸν ἐχθρό. Οἱ ἐπιτόπου ὄπληρηγοὶ ἀντιδρούσαν μόνον ἀμυντικά. Ἐξᾶλλου ὑποτιμοῦσαν τὸν ἐχθρό.

Ἔτσι ἀφηνόταν σὲ κάθε τοπικὸ ἀρχηγὸ ἢ πρωτοβουλία νὰ ἀποφασίσαι καὶ νὰ δράσει. Ἄλλὰ ἀνάμεσα σὲ τόσοι ἀρχηγοὺς δύο μόνοι πῆραν ἀποφάσεις καὶ τὶς ἐφήρμοσαν: ὁ Παναγιώτης Γιατράκος, ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτη ἀπόβασιν (βλ. σελ. 107-108), καὶ ὁ Γιάννης Μακρυγιάννης, ἀρχηγὸς ἐνὸς μᾶλλον μικροῦ σώματος, καὶ μάλιστα πολιτοφυλακῆς (βλ. σελ. 197).

Καὶ τὸ χειρότερο: ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος δὲν ἔχει εἰκόνα τοῦ μετώπου. Γιὰ τοῦτο οἱ διαταγὰς του εἶναι ἄκαιρες καὶ ἀόριστες (βλ. σελ. 132).

Στὸ στρατόπεδο εἶναι αἰσθητὴ ἡ ἀπουσία ἀρχηγοῦ ποὺ νὰ ἐπιβάλλεται. Κατὰ συνέπεια ἀναμένουν τὸν Πρόεδρο-ἀρχιστράτηγο σὰν τὸν Μεσσία (βλ. σελ. 185, 274).

ι. Καὶ ἂν ἀκόμη τὰ ἐπὶ ποδὸς ἑλληνικὰ σώματα δὲν ἔπασχαν ἀπὸ ἐλλείψεις καὶ εἶχαν ὑψηλὸ φρόνημα, ἀκόμη καὶ ἂν τὰ καλούμενα ὑπὸ τὰ ὄπλα εἶχαν πράγματι συρρέουσι στὸ μέτωπο, ἀκόμη καὶ ἂν ὑπῆρχε ἰκανὸς ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἐπιτόπου, θὰ παρέμενε εἰς βᾶρος τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων τὸ γεγονός ὅτι μειονεκτοῦσαν σὲ σύγκριση μὲ τὶς αἰγυπτιακὰς ἀπὸ ὀργανωτικὴ ἄποψη.

Οἱ αἰγυπτιακὰς συγκροτοῦν ἓνα στράτευμα δομημένο κατὰ διαβαθμισμένες μονάδες — συντάγματα συγκροτούμενα ἀπὸ τάγματα κλπ. — καὶ διοικούμενο ἀπὸ ἀντίστοιχην ἱεραρχία βαθμοφόρων — ἀρχηγός, συνταγματάρχες, ταγματάρχες κλπ. (βλ. σελ. 68). Τὰ ἑλληνικὰ σώματα εἶναι κατακερματισμένα. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα — μὲ δύναμη μερικῶν ἑκατοντάδων ἀνδρῶν — ὑπάκουε στὸν δικό του ἀρχηγό. Κάθε ἀρχηγὸς ἦταν ἀνεξάρτητος. Ἔτσι ἦταν πολὺ δύσκολο νὰ συνεννοηθοῦν ὅλοι αὐτοὶ μεταξύ τους. Τὸ ἀποτέλεσμα ἴσχυε γιὰ μία ἐπικείμενη μάχη.

Συναφὲς φαινόμενο εἰς βᾶρος τῶν ἑλληνικῶν ἄτακτων σωμάτων: ἡ ἀδυναμία τους νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὶς συμβουλὲς ποὺ τοὺς ἔδιναν ξένοι φιλέλληνες ἀξιωματικοί.

2. Ἡ ἡγεσία

Κυβερνητικὲς ἀδυναμίες

Ἡ ἔκβαση τοῦ δεύτερου ἐμφυλίου ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὶς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἡγετικὰς θέσεις προσωπικότητες ποὺ εἶχαν δώσει δείγματα τῶν ἰκανότητων τους, ὅπως ἦσαν ὁ Ἄνδρέας Ζαΐμης, ὁ Ἄνδρέας Λόντος, οἱ Δεληγιάννηδες, οἱ Μεσσήνιοι πρόκριτοι, ὁ Κολοκοτρώνης. Ἰδίως ἡ ἀχρήστευση τοῦ τελευταίου ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐπιζήμια, γιὰτὶ αὐτὸς κατ' ἐξοχὴν εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ κερδίζει ὄχι μόνο μάχες, ἀλλὰ καὶ σύνθετες ἐπιχειρήσεις. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἦταν ποὺ συνέλαβε τὸ σχέδιο γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμαλη καὶ ὅτι τὸ ἐφήρμοσε μὲ ἐπιτυχία. Τὸ ἴδιο θὰ προσπαθῆσει νὰ κάνει καὶ γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει

τὸν Ἰμπραήμ. Αὐτὴ ὅμως τὴ φορὰ μὲ περιορισμένα ἀποτελέσματα, γιατί θὰ εἶναι πολὺ ἀργά.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἔκβαση τοῦ δεύτερου ἐμφυλίου ἄφησε ἐπὶ σκηνῆς τρία μόνο πρόσωπα: τὸν Γεώργιο Κουντουριώτη, τὸν Ἰωάννη Κωλέττη καὶ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο. Αὐτὴ ὅμως ἡ ἡγεσία, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀπέιχε πολὺ ἀπὸ τὸ νὰ συγκεντρώνει ὅλες τὶς ἡγετικές δυνάμεις τοῦ ἐπαναστατημένου ἑλληνισμοῦ, παρουσίαζε καὶ ἄλλα σοβαρὰ μειονεκτήματα.

Ὁ συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων ἀνέδειξε τὸν Κουντουριώτη Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸν Κωλέττη ἓνα ἀπὸ τὰ ἄλλα τέσσερα μέλη τοῦ ἴδιου σώματος, τὸν Μαυροκορδάτο Ἀρχιγραμματέα του. Τὸ Ἐκτελεστικὸ ἦταν τὸ ἀνώτερο συλλογικὸ ὄργανο τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας, ὁ πρόεδρός του ἀντιστοιχοῦσε σὲ ἀρχηγὸ κράτους καὶ πρωθυπουργό. Ἀλλὰ ὁ Κουντουριώτης ἦταν τελείως ἀκατάλληλος γι' αὐτὴ τὴ θέση, δεδομένου ὅτι ὑστεροῦσε καὶ ἀπὸ τοὺς δύο ἄλλους.

Ἐξάλλου αὐτὴ ἡ ἡγεσία ἦταν διχασμένη. Σύμμαχοι καὶ στοὺς δύο ἐμφυλίους, τώρα ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ὁ Κωλέττης ἀπὸ τὴν ἄλλη, εἶναι ἀνταγωνιστές. Οἱ δύο πρῶτοι φοβοῦνται τὴν ἐπιρροή πού ἀσκεῖ ὁ τρίτος στὰ ρουμελιώτικα σώματα καὶ προσπαθοῦν νὰ τὸν κρατήσουν ὅσο γίνεται πιὸ μακριὰ ἀπὸ αὐτά.

Κατὰ τὴν πρώτη αἰγυπτιακὴ ἀπόβαση ὁ Κωλέττης, γιὰ τὴν προσωπικὴ του ἀσφάλεια, δὲν βρισκόταν στὴν ἔδρα του, ἀλλὰ στὴν Ἀρκαδιὰ ἀνάμεσα στὰ ἐκεῖ ρουμελιώτικα σώματα πού τὰ ἐμπιστευόταν καὶ τὰ ἐπηρέαζε. Ἐκείνη τὴ συγκεκριμένη στιγμή, τὸ γεγονός τοῦτο θὰ μπορούσε νὰ ἀποβεῖ ὠφέλιμο γιὰ τὴν ἔθνικὴν ὑπόθεση. Πράγματι, ὁ Κωλέττης καὶ λόγῳ τοῦ ἀξιώματός του καὶ λόγῳ τῶν ἱκανοτήτων του ἦταν ὁ ἐνδεδειγμένος νὰ διαταχθεῖ ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ νὰ κινήσει ἀμέσως τὰ ἐμπειροπόλεμα ρουμελιώτικα σώματα ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ ὁ Κουντουριώτης, ἐκτὸς τοῦ ὅτι προόριζε τὰ ἴδια ἀκριβῶς σώματα γιὰ τὴ δική του ἐκστρατεία στὴν Πάτρα (βλ. σελ. 149), δὲν ἤθελε καθόλου νὰ τοποθετήσῃ τὸν Κωλέττη ἐπικεφαλῆς τόσο ἰσχυρῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως, καὶ μάλιστα ἀφοσιωμένης σὲ αὐτόν. Ἔτσι πίεσε τὸν Κωλέττη μὲ ἐπανειλημμένες ἐπιτακτικὲς προσκλήσεις καὶ ἀπειλὲς νὰ μετακινηθεῖ στὸ Ναύπλιο (βλ. σελ. 148-149).

Ἀπὸ τότε ὁ Κωλέττης βυσσοδομεῖ ἐναντίον τῶν ἀνταγωνιστῶν του, Κουντουριώτη καὶ Μαυροκορδάτου, ὑπονομεύοντάς τους. Ἀκριβέστερα ὁ Κωλέττης ἀνταγωνίζεται ἰδίως τὸν Μαυροκορδάτο. Ὁ ἕνας ὑπονομεύει τὸν ἄλλον γιὰ νὰ ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή του ἐπὶ τοῦ Προέδρου πού, ἀπὸ τὴν πλευρά του, φοβᾶται τὸν Κωλέττη καὶ συμπαθεῖ τὸν Μαυροκορδάτο. Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Ὑδρα στὸ Ναύπλιο δὲν κρύβει τὴν προτίμησή του. Θὰ προκαλέσει τὴν ὀργή τοῦ Κωλέττη, ὁ ὁποῖος θὰ ἐντείνει τὶς ραδιουργίες εἰς βᾶρος τοῦ ἀνταγωνιστῆ του καὶ τοῦ Κουντουριώτη ἐρεθίζοντας τοὺς Ρουμελιώτες ὄπλαρχηγούς ἐναντίον τους.

Μόλις ἀπομακρύνθηκε ὁ Πρόεδρος ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, ὁ Κωλέττης καὶ οἱ φίλοι του διέδωσαν ὅτι εἶχε πάρει μαζί του τὸν Μαυροκορδάτο γιὰτὶ δὲν εἶχε ἐμπιστοσύνη στὶς δικές του ἀρχηγικὲς ἰκανότητες (βλ. σελ. 176). Ἀναφορικὰ δὲ μὲ τὸν δεύτερο, διατείνονταν ὅτι ἀκολούθησε τὸν Πρόεδρο γιὰ νὰ τὸν ἐπιτηρεῖ (βλ. σελ. 176).

Σὲ λίγο μεγαλώνει ἡ ἔνταση μεταξὺ τῶν δύο κυβερνητικῶν κομμάτων (βλ. σελ. 194-195). Ὁ Κωλέττης καὶ οἱ φίλοι του γνωρίζουν ὅτι τὸ μέλλον τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία τοῦ Προέδρου: ἂν ἐπιτύχει, θὰ πάρει τὰ πάνω του καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· ἂν ἀποτύχει, θὰ εἶναι αὐτοὶ οἱ κερδισμένοι. Κατὰ συνέπεια ἐργάζονται γιὰ νὰ ἀποτύχει ὁ Πρόεδρος. Δὲν τοὺς νοιάζει τί σημαίνει τοῦτο γιὰ τὸν ἔθνικὸ ἀγώνα. Τὸν ὑπονομεύουν λοιπὸν συστηματικὰ καὶ ἀδίστακτα. Ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, προσπαθοῦν νὰ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴ Μεσσηνία τὸν Καρατάσο πὸν ξέρουν ὅτι εἶναι ἀφοσιωμένος στὸν Πρόεδρο (βλ. σελ. 219).

Οἱ κωλεττικὸι ἐκμεταλλεύθηκαν ἐπίσης τὴν ἀσθένεια τοῦ Προέδρου στὴν Τριπολιτσά (βλ. σελ. 259), διαδίδοντας ὅτι ἦταν προσχηματικὴ γιὰ νὰ μὴν πάει στὸ μέτωπο (βλ. σελ. 259). Ὁ Κωλέττης συμμάχησε μὲ τὸν Γρηγόριο Δικαῖο (Παπαφλέσσα), γιὰ νὰ ἀνατρέφουν τὸν Πρόεδρο, καὶ διέβαλλαν τὸν Μαυροκορδάτο ἐπιδιώκοντας τὴν ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸ θέατρο τῶν ἐπιχειρήσεων (βλ. σελ. 259). Ὁ ἴδιος, συνεχίζοντας τὶς ραδιουργίες του μὲ σκοπὸ νὰ ἀποτύχει ὁ Πρόεδρος, ὑποκίνησε τοὺς Ρουμελιώτες, τοὺς μόνους πὸν βρίσκονταν κοντὰ στὸν Ἴμπραήμ, νὰ φύγουν, ἐνισχύοντας ἔτσι μιὰ κίνηση πὸν εἶχε ἤδη ἀρχίσει αὐθόρμητα μεταξὺ τῶν Ρουμελιωτῶν πὸν μάθαιναν ὅτι συγκεντρώνονταν στὴν Ἡπειρο τουρκικὰ στρατεύματα γιὰ νὰ εἰσβάλουν στὴ Ρούμελη (βλ. σελ. 307-308).

“Όπως προβλεπόταν, οί Ρουμελιώτες, ἤδη κουρδισμένοι ἀπὸ τὶς ραδιουργίες τοῦ Κωλέττη, θὰ ἀναστατωθοῦν μόλις πλησιάσει ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος μὲ τὸν Μαυροκορδάτο στὸ πλάι του καὶ ὄχι μὲ τὸν φίλο τους (βλ. σελ. 307 κ.έ.)

Προσωπικὲς ἀδυναμίες τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ
καὶ ἀρχιστρατήγου

Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης θὰ ἀποδειχθεῖ γενικὰ τελείως ἀκατάλληλος γιὰ τὰ ἀξιώματα καὶ τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ἡ ὅλη ἀντιμετώπιση ἀπὸ αὐτὸν τοῦ Ἰμπραήμ δείχνει ἀπουσία ἀνώτατης πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἡγεσίας.

α. Ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Κουντουριώτη τὸ Ἐκτελεστικὸ δὲν κυβερνᾷ. Οὐσιαστικὰ εἶναι σὰν νὰ μὴν ὑπάρχει. Ἀμέσως μετὰ τὸ τέλος τοῦ δεύτερου ἐμφυλίου, ἔφυγαν ἀπὸ τὸ Ναύπλιο ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης γιὰ τὴν Ὑδρα, ὁ Ἰωάννης Κωλέττης γιὰ τὴν Ἀρκαδιά, ὁ Ἀναγνώστης Σπηλιωτάκης γιὰ τὸν Μυστρά. Μόνο τὰ δύο ἄλλα ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἔμειναν στὴν ἔδρα τους. Ὁ Κουντουριώτης ἐπέστρεψε στὸ Ναύπλιο στίς 6/18 Φεβρουαρίου 1825, δηλαδὴ μόλις ἕξι ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη ἀπόβαση, 12/24 τοῦ ἴδιου μήνα (βλ. σελ. 64), καὶ ἀμέσως θὰ φροντίσει νὰ ὀνομασθεῖ ἀρχιστράτηγος τῆς ἐκστρατείας γιὰ τὴν ἄλωση τοῦ φρουρίου τῆς Πάτρας, γιὰ τὴν ὁποία προόρισε ὅλα τὰ ρουμελιώτικα τμήματα τῆς Πελοποννήσου, καθὼς καὶ τὰ πελοποννησιακὰ πού θὰ ἐπιστρατεύονταν. Τοῦτο τὴν 9η/21η τοῦ μήνα (βλ. σελ. 64), ἐνῶ ἡ αἰγυπτιακὴ ἀποβατικὴ δύναμη ἔπλεε ἤδη ἀπὸ τὴ Σούδα πρὸς τὴ Μεθώνη. Ἐν τῷ μεταξύ, γιὰ τὴν ἐπιχείρηση τῆς Πάτρας εἶχε δεσμεύσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ δημόσιου ταμείου, καὶ μάλιστα τὸ εἶχε πάρει στὸ σπίτι του γιὰ νὰ μὴ διατεθεῖ ἄλλοῦ (βλ. σελ. 115). Ὁ Κωλέττης θὰ ἐπιστρέψει στὸ Ναύπλιο μετὰ τὴν ἀπόβαση (βλ. σελ. 148). Στὴ συνέχεια, καὶ ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς ἔχει δημιουργήσει ἓνα προγεφύρωμα στὴν Πυλία, ὁ μὲν Κουντουριώτης ἀκόμη δὲν σκέπτεται παρὰ τὴν ἐκστρατεία του στὴν Πάτρα, ὁ δὲ Κωλέττης τὸν ἀντιπολιτεύεται παρασκηνιακὰ (βλ. σελ. 149). Τέλος, ὁ Κουντουριώτης, ἀποφασίζοντας νὰ τεθεῖ ὁ ἴδιος ἐπικεφαλῆς καὶ τῶν ἐπιχειρήσεων κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ, λιμνάζει στὴν Τριπολιτσά ἀσχο-

λούμενος με μικροϋποθέσεις και τὸ ἴδιο κάνει στὸν τελικὸ σταθμὸ του, καὶ αὐτὸν μακριὰ ἀπὸ τὸ μέτωπο (βλ. σελ. 427).

β. Ἡ ἀνικανότητα τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ νὰ διευθύνει τὸν Ἀγώνα φάνηκε ἀπὸ τὴ στιγμὴ κιόλας ποὺ ὁ Ἴμπραήμ εἶχε φθάσει στὴ Σούδα με ἰσχυρὲς δυνάμεις καὶ με σαφὴ πρόθεση νὰ διαπεραιωθεῖ στὴν Πελοπόννησο. Ὑπὸ αὐτὲς τὶς συνθήκες ἦταν ὑποχρέωση τοῦ ἡγέτη τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας νὰ προσπαθήσει ὥστε, διὰ τοῦ στόλου, νὰ ἐμποδίσει τὴ διαπεραίωση τοῦ ἐχθροῦ στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα ἢ τουλάχιστον νὰ τοῦ προκαλέσει βαριὲς ἀπώλειες σὲ πλοῖα, πολεμεφόδια καὶ προσωπικό. Ἄν δέ, παρὰ ταῦτα, ὁ ἐχθρὸς κατόρθωνε νὰ φθάσει σὲ κάποιον ἀπὸ τὰ παράλια, νὰ ἀνακόψει, διὰ χερσαίων δυνάμεων, τὴν ἀπόβασή του ἢ, τουλάχιστον, νὰ τοῦ προξενήσει ἀκόμη περισσότερες ἀπώλειες.

Συνεπῶς, ἡ προτεραιότητα ἔπρεπε νὰ δοθεῖ στὴν κινητοποίηση τοῦ στόλου ποὺ πρόσφατα εἶχε δείξει, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, τὴν ἐπιχειρησιακὴ του ἰκανότητα προκαλώντας πολὺ σοβαρὲς ἀπώλειες καὶ ζημιὲς στὶς αἰγυπτιακὲς δυνάμεις ποὺ προσπαθοῦσαν νὰ διαπεραιωθοῦν ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια στὴ Σούδα (βλ. σελ. 52). Τί χρειάζοταν; Νὰ διατεθοῦν ἀμέσως κονδύλια ὥστε τὰ ὑδραίικα καὶ τὰ σπετσιωτικὰ πολεμικὰ σκάφη καὶ πυρπολικὰ νὰ γίνουν πάλι πλώμα καὶ μάχιμα γιὰ νὰ περιπολοῦν μεταξὺ Κρήτης καὶ Πελοποννήσου ἀρχίζοντας ἀπὸ τοὺς χειμερινοὺς μῆνες. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἔγινε γιὰ οἰκονομικοὺς λόγους. Καὶ ἡ εὐθύνη γιὰ τοῦτο βαραίνει τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ποὺ, μολονότι ὡς Ὑδραῖος γνώριζε τὴν ἀποτελεσματικότητά τοῦ ναυτικοῦ ὄπλου, εἶχε δεσμεύσει ἕνα πολὺ μεγάλο χρηματικὸ ποσὸν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ἐκστρατείας ποὺ εἶχε ἀποφασίσει νὰ ὀδηγήσει ὁ ἴδιος πρὸς ἄλωση τοῦ φρουρίου τῆς Πάτρας (βλ. σελ. 113-114, 132). Ἔτσι, οἱ ἐπισκευὲς τῶν ἑλληνικῶν σκαφῶν ἄρχισαν μετὰ τὴν πρώτη αἰγυπτιακὴ ἀπόβαση (βλ. σελ. 136-137) καὶ παρατάθηκαν πάρα πολὺ, πάντοτε με ὑπαιτιότητα τοῦ Γεώργιου Κουντουριώτη, ποὺ ἐξακολοθοῦσε νὰ μὴ χρηματοδοτεῖ τὴν προετοιμασία τοῦ στόλου, κατ' ἀπόλυτη προτεραιότητα, ἀγνοώντας τὶς ἐκκλήσεις τῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Σπετσιωτῶν (βλ. σελ. 172).

γ. Ἕνας σωστὸς ἀνώτατος ἄρχων τοῦ ἀγωνιζόμενου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του ἑλληνικοῦ πολιτικοῦ μορφώματος θὰ φρόντιζε ἐπίσης νὰ ὑπάρχουν ἔτοιμες χερσαῖες δυνάμεις στὸν ἀναμενόμενο τόπο

απόβασης του Ίμπραήμ με τὸ ἐκστρατευτικὸ του σώμα. Αὐτὸς ὁ τόπος ἦταν γνωστὸς στὴν ἑλληνικὴ κυβέρνησις πού εἶχε ἐγκαίρως εἰδοποιηθεῖ ὅτι ὁ Ίμπραήμ σχεδίαζε νὰ γίνῃ κύριος τοῦ κόλπου τοῦ Ναβαρίνου (βλ. σελ. 113), ὁ ὁποῖος προκαλύπτεται ἀπὸ τὴ Σφακτηρία, περιβάλλεται ἀπὸ τὰ φρούρια Παλαιοκάστρου καὶ Νεοκάστρου καὶ γειτονεῖ μετὰ τὰ κατεχόμενα ἀπὸ τουρκικὰς δυνάμεις φρούρια Μεθώνης καὶ Κορώνης. Καθὼς τὸ πρῶτο ἀποβατικὸ τμήμα ἦταν πολὺ περιορισμένο (βλ. σελ. 107), θὰ ἦταν πολὺ εὐκόλο σὲ μιὰ μέτριου μεγέθους χερσαία ἑλληνικὴ δύναμις νὰ ἐπιτύχει. Αὐτὴ ἡ δύναμις ὑπῆρχε ἐκεῖ κοντὰ (βλ. σελ. 109). Δὲν χρειάζονταν παρὰ δύο κυβερνητικὰς ἐνέργειαι: πρῶτον, νὰ διαταχθοῦν τὰ ἐπιτόπου στρατιωτικὰ τμήματα νὰ ἀναλάβουν δράση καί, δεύτερον, νὰ διατεθοῦν κονδύλια ὥστε νὰ ἐξοφληθοῦν οἱ καθυστερημένοι μισθοί, νὰ ἐξοπλισθοῦν οἱ ἄνδρες καὶ νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ τροφοδοσία τους, ἐνέργεια κατὰ προτεραιότητα μόλις ἐπομένη ἐκείνης γιὰ τὴν κινητοποίηση τοῦ στόλου. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ὄχι μόνον δὲν ἔδρασε ἐγκαίρως, ἀλλὰ καὶ διαρκῶς μέχρι τέλους (βλ. σελ. 405), μολοντί διατελοῦσε καὶ ἀρχιστράτηγος αὐτῆς τῆς δυνάμεως. Αὐτὴ ἡ στάσις τοῦ Προέδρου ὀφειλόταν βέβαια σὲ ἄλλειψήν προβλεπτικότητος καὶ αἰσθησιῆς τῆς πραγματικότητος.

δ. Ὅταν θὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ πρώτη ἀπόβασις, ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γεώργιος Κουντουριώτης δὲν θὰ ἀντιληφθεῖ τὴ σοβαρότητα τοῦ γεγονότος. Δὲν θὰ λάβῃ μέτρα. Θὰ ἐξακολουθήσει νὰ διαθέτῃ τὸν ἑαυτοῦ, τὰ στρατιωτικὰ τμήματα καὶ τὸ κρατικὸ ταμεῖο γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ προσωπικοῦ σχεδίου του νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον τῆς Πάτρας, ὑπολογίζοντας σὲ κάποια εὐκόλη ἐπιτυχία πού θὰ στερέωνε τὸ γόητρό του. Ὅταν, ἐπιτέλους, θὰ καταλάβῃ ὅτι ἐπείγει ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ Ίμπραήμ, θὰ κρατήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτοῦ καὶ τὴν ἡγεσία τῆς στρατιωτικῆς ἐπιχείρησις, 1/13 Μαρτίου (βλ. σελ. 146), χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σχέδιον νὰ ἐκστρατεύσῃ στὴν Πάτρα, μετὰ τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ τελείωνε γρήγορα μετὰ τὸν Ίμπραήμ (βλ. σελ. 175). Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἀπαίτησε καὶ πέτυχε νὰ περιβληθεῖ μετὰ πληρεξουσιότητα στὴ στρατολόγησιν, τὴν στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴν πληρωμὰς (βλ. σελ. 140). Οἱ ἀντικουντουριωτικοὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ θὰ πετύχουν λίγο ἀργότερα ἀπόφασις τοῦ σώματος μετὰ τὴν ὁποία τοῦτο

άνεκτησε τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος. Ἄλλὰ ὁ Πρόεδρος ἀντέδρασε καὶ ἡ ἀπόφαση ἔμεινε ἀνενεργῆ (βλ. σελ. 194).

ε. Ἀμέσως κάνει τὸ ἐπόμενο λάθος: ἐπιλέγει ὡς συνοδὸ ὄχι τὸν Κωλέττη, ποὺ τὸν ἔβλεπε ὡς ἀνταγωνιστὴ, ἀλλὰ τὸν Μαυροκορδάτο (βλ. σελ. 175). Αὐτὴ ἡ ἐπιλογή δυσαρεστεῖ τοὺς Ρουμελιῶτες ὄπλαρχηγούς ποὺ στρατοπέδευαν κοντὰ στὸ αἰγυπτιακὸ προγεφύρωμα γιατί εἶχαν φίλο τὸν Κωλέττη καὶ ἐχθρεύονταν τὸν Μαυροκορδάτο (βλ. σελ. 171-172). Ἔτσι ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος καταφέρνει νὰ ἐρεθίσει καὶ τὸν Κωλέττη καὶ τὰ ρουμελιώτικα τμήματα, μολονότι αὐτὰ ἦσαν τὰ πιὸ χρήσιμα ὅσο καὶ ἀπαιτητικά. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ θέμα ποιὸν ἀπὸ τοὺς δύο, τὸν Κωλέττη ἢ τὸν Μαυροκορδάτο, θὰ πάρει μαζί του συζητήθηκε στὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ στὸ Βουλευτικὸ. Οἱ φίλοι τοῦ Κωλέττη διατύπωσαν τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος δὲν ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθεῖ στοὺς Ρουμελιῶτες ὄπλαρχηγούς ἔχοντας κοντὰ του τὸν Μαυροκορδάτο τὸν ὁποῖο ἐχθρεύονταν καὶ τοὺς ἐχθρευόταν. Ἀντίθετα ἔπρεπε νὰ συνοδεύεται ἀπὸ τὸν Κωλέττη ποὺ τοὺς ἦταν ἀγαπητός. Ἐπιχείρημα ἀντικειμενικῶς σωστό, πρόταση πολιτικῶς θετικὴ γιὰ τὸ δημόσιο συμφέρον. Ὅμως ὁ Πρόεδρος φοβήθηκε ὅτι ὁ Κωλέττης, στηριζόμενος στοὺς Ρουμελιῶτες ὄπλαρχηγούς, θὰ τὸν ἔκανε παιχνιδάκι του. Ὁ φόβος του δικαιολογημένος: ἔπρεπε ὅμως νὰ καταβάλει κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ τοὺς κατακτήσει ὁ ἴδιος γιατί τοὺς εἶχε ἀνάγκη (βλ. σελ. 171-172). Ἐπιπλέον τούτου, θὰ καταφέρει ὥστε, ὅταν ἐπιτέλους θὰ φθάσει κοντὰ στοὺς Ρουμελιῶτες, νὰ μὴν ἔχει πιὰ ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ πληρώσει τοὺς πολὺ καθυστερημένους μισθοὺς τους, καθῶς, ἀπὸ ἀδυναμία χαρακτήρα, θὰ ἔχει ἤδη ξοδέψει τὰ περισσότερα χρήματα τοῦ ταμείου τῆς ἐστρατείας δίνοντας σὲ πολλοὺς ἄλλους ἀκόμη καὶ προκαταβολές (περισσότερα βλ. παρακάτω).

Ὁ Πρόεδρος ἤξερε ὅτι ἄφησε πίσω του ἓνα ἐνδοκυβερνητικὸ ρῆγμα καὶ ὅτι ὁ Κωλέττης καὶ οἱ φίλοι του θὰ βυσοδομοῦσαν ἐναντίον τοῦ ἴδιου καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἐδωσε, μάλιστα, ἐντολές σὲ ἐμπίστους του νὰ παρακολουθοῦν τὰ τεκταινόμενα καὶ νὰ τὸν εἰδοποιοῦν (βλ. σελ. 175).

στ. Ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς Ἑλλάδας ποὺ ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ἀρχιστράτηγος Γεώργιος Κουντουριώτης ἀποδεικνύεται συνεχῶς τελείως ἀκατάλληλος γι' αὐτὰ τὰ ἀξιώματα. Δὲν καταλαβαίνει ποιά εἶναι τὰ καθήκοντά του στὸ καθένα ἀπὸ αὐτά. Στὶς μοιραῖες παραλείψεις του προσθέτει ἀπροσδόκητα λάθη. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ὀφείλονται στὴ μόνιμη καχυποψία του. Ἡ ἀδυναμία τοῦ χαρακτήρα του τὸν ἐμποδίζει νὰ ἐπιβληθεῖ καὶ τὸν καθιστᾷ ἔρμαιο πιέσεων. Ὅλα αὐτὰ τὰ μειονεκτήματα μαζὶ προοιωνίζονται ἀπευκταῖα ἔκβαση τῆς ματαιοδόξης ἀρχιστρατηγίας του.

Τί ὀφείλε νὰ πράξει ἓνας ἀρχιστράτηγος στὴ συγκεκριμένη περίσταση; Νὰ σπεύσει στὸ μέτωπο, νὰ δεῖ ἀπὸ μόνος του τὴν κατάσταση, νὰ ἀνατάξει ἐλλείψεις καὶ ἀταξίες, νὰ ἐπιβληθεῖ, νὰ καταστρώσει σχέδιο ἐπιχειρήσεων, νὰ ἐμπνεύσει.

Τί ἔπραξε ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης; Ἄργησε νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὸ Ναύπλιο, προχώρησε μὲ νωθρότητα, καθηλώθηκε ἀπὸ μιὰ πολυήμερη καὶ ἐξαντλητικὴ ἀρρώστια, δὲν ἔφθασε ποτὲ στὸ στρατόπεδο, δὲν συναντήθηκε μὲ τοὺς ἐκεῖ σπουδαιότερους ὄπλαρχηγούς, δὲν ἐξεργάσθηκε μὲ αὐτοὺς σχέδιο ἐπιχειρήσεων.

Ἴδου τὸ ἡμερολόγιο τῆς πορείας τοῦ Προέδρου-ἀρχιστρατήγου ἀπὸ τὸ Ναύπλιο πρὸς τὸ στρατόπεδο σὲ σύγκριση μὲ τὶς ἡμερομηνίες τῶν αἰγυπτιακῶν κινήσεων.

— Ἡ πρώτη αἰγυπτιακὴ ἀπόβαση πραγματοποιήθηκε στὶς 12/24 Φεβρουαρίου (βλ. σελ. 106), ἡ δευτέρα στὶς 5/17 Μαρτίου (βλ. σελ. 162). Μετὰ τὴν πάροδο 21 ἡμερῶν ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ τεσσάρων ἀπὸ τὴ δεύτερη, 9/21 Μαρτίου, τὸ Ἐκτελεστικὸ θὰ βεβαιώσει τὸ Βουλευτικὸ ὅτι ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος εἶναι ἕτοιμος νὰ ξεκινήσει (βλ. σελ. 170). Τελικὰ ὅμως δὲν θὰ τὸ κάμει παρὰ τὴ 16η/28η Μαρτίου (βλ. σελ. 176, 191), δηλαδὴ 32 ἡμέρες μετὰ τὴν πρώτη ἀπόβαση, ἔνδεκα μετὰ τὴ δεύτερη καί, κοντὰ στὰ ἄλλα, τὴν ἐπομένη τῆς ἡμέρας ποὺ ὁ Ἴμπραῆμ νίκησε τὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις στὸν Σχινόλακα καὶ ἄρχισε τὴν πολιορκία τοῦ Νεοκάστρου, 15/27 Μαρτίου (βλ. σελ. 177 κ.έ.).

— Καβαλικεύοντας, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ του, ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης, ἔδειξε σὲ ὅλους τοὺς παρισταμένους ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ κρατηθεῖ στὸ ἄλογο (βλ. σελ. 176). Μὲ ἐνδιάμεσους σταθμοὺς ἔφθασε στὴν Τριπολιτσά τὴ 18η/30ῆ Μαρτίου (βλ. σελ. 194). Ἐκεῖ ἀσχολεῖται μὲ πληρωμὲς μισθῶν καὶ μὲ τὴν ἔκδοση πο-

λυάριθμων διαταγών ἐπιστράτευσης πρὸς ὄπλων ἀρχηγούς ὀλιγάριθμων ἀνδρῶν (βλ. σελ. 199-200 καὶ πολλὲς ἄλλες). Σὲ αὐτὲς τὶς ἀσήμαντες γὰρ τὰ ἀξιώματά του δουλειὲς ἀφιέρωσε ἀρκετὲς ἡμέρες.

— Ἐκεῖ πού εἶναι νὰ ξεκινήσει, ἐπιτέλους, ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά γιὰ τὸ μέτωπο ἀρρωσταίνει (βλ. σελ. 248). Ἡ ἀρρώστιά του κρατάει πολλὲς ἡμέρες καὶ τὸν καταβάλλει.

— Ἐπιτέλους προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά στὶς 3/15 Ἀπριλίου (βλ. σελ. 284).

— Φθάνει στὴ Σκάλα τὴν 5η/17η Ἀπριλίου (βλ. σελ. 286) καὶ ἐκεῖ σταματάει. Φοβᾶται νὰ φθάσει ὡς τὰ στρατιωτικὰ τμήματα πού τὸν περιμένουν ἀνυπόμονα ἐδῶ καὶ ἐβδομάδες. Αὐτὰ τὸν καιρὸ πού, ἀπὸ τὴν 1η/13η ἕως τὴν 6η/18η Ἀπριλίου, οἱ αἰγυπτιακὲς δυνάμεις εἶχαν περιέλθει σὲ ἀδυναμία ἀπὸ ἔλλειψη πυρομαχικῶν καὶ οἱ ἑλληνικὲς ἐτοίμαζαν ἐπίθεση (βλ. σελ. 277 κ.έ.). Καὶ ἐκεῖ, στὴ Σκάλα, ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης συνεχίζει τὸν ρόλο πού νομίζει ὅτι πρέπει νὰ ἐπιτελεῖ ὡς ἀρχιστράτηγος: νὰ πληρώνει ἄκριτα καὶ νὰ στέλνει σωρηδὸν διαταγὲς γιὰ κινήσεις τοπικῶν ὄπλων ἀρχηγῶν μὲ τοὺς ἀνδρες τους (βλ. σελ. 285). Αὐτὲς οἱ διαταγὲς δὲν ἐκτελοῦνται, ἀπὸ ἀντίδραση στὸν κατατρεγμὸ τῶν Πελοποννήσιων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἡγετῶν (βλ. σελ. 261). Ὁ ἀρχιστράτηγος δὲν εἶχε κἀν τρόπο νὰ ἐλέγχει ἂν ἐκτελοῦνταν οἱ διαταγὲς του καί, στὴν ἀνάγκη, νὰ ἐπιβάλλει πειθαρχικὲς ποινές. Νόμιζε μακάρια ὅτι ὅλα γίνονταν ὅπως τὰ ὄριζε. Μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐφρησυχάζει πιστεύοντας ὅτι ἔχει συγκεντρώσει ἀρκετὸ στρατὸ (βλ. σελ. 171). Θὰ πληροφορηθεῖ τὴν ἀλήθεια πολὺ ἀργὰ καὶ θὰ περιπέσει σὲ ἀπογοήτευση (βλ. σελ. 253-254).

ζ. Ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος φοβᾶται τοὺς κωλεττικὸς ὄπλων ἀρχηγούς καὶ θὰ προσπαθήσει νὰ τοὺς καλοπιάσει μὲ ὑποκριτικὰ κολακευτικὰ γράμματα, τακτικὴ πού θὰ ἐφαρμόσει καὶ ἀργότερα ὑπὸ παρόμοιες συνθήκες (βλ. σελ. 193-194, 246-247, 249, 286-287).

η. Ὁ Κουντουριώτης, οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτος ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ὡς ἀρχιστράτηγος, ἀποτυγχάνει ἐπίσης ὡς αὐτεξούσιος διαχειριστὴς τοῦ δημόσιου θησαυροῦ. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Νάυπλιο, πῆρε μαζί του σχεδὸν ὅλα τὰ διαθέσιμα: 1.360.000 γρόσια. Ὑπολόγιζε ὅτι μὲ αὐτὸ τὸ ποσὸν θὰ ἐξοφλοῦσε τὰ χρέη πρὸς

τὰ ρουμελιώτικα σώματα, θὰ κάλυπτε ὅλες τὶς ἄλλες ἀνάγκες τῆς ἐκστρατείας στὴ Μεσσηνία καί, μετὰ τὴν κατ' εὐχὴν ἔκβασή της, θὰ εἶχε ἱκανὸ ὑπόλοιπο γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ἐκστρατείας στὴν Πάτρα (βλ. σελ. 175). Ἐνῶ ὅμως πρὶν ξεκινήσει ἔδινε χρήματα μὲ τὸ σταγονόμετρο γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν πολὺ ἐπείγουσες ἀνάγκες (βλ. σελ. 173), μόλις ἔφθασε στὸ Ἄργος ἄρχισε νὰ διασπαθίζει τὸ περιεχόμενο τοῦ ταμείου ἀπὸ ἀδυναμία νὰ ἀντισταθεῖ στὶς πιέσεις ἀπαιτητικῶν ὀπλαρχηγῶν, δικαιοῦχων καὶ μῆ. Σὲ αὐτὴ τὴν πόλη πολιορκήθηκε ἀπὸ ὀπλαρχηγούς ποὺ ἄφησαν τὸ στρατόπεδο μόλις πληροφορήθηκαν ὅτι ξεκίνησε καὶ ἔτρεξαν νὰ τὸν προλάβουν πρὶν ἀπὸ ἄλλους, καὶ μάλιστα δὲν περιορίσθηκαν νὰ ἀπαιτήσουν καθυστερούμενους μισθοὺς, ἀλλὰ ἀξίωσαν νὰ λάβουν καὶ προκαταβολές. Ὁ Κουντουριώτης δὲν εἶχε τὸ σθένος νὰ ἀντισταθεῖ. Ἀντὶ νὰ τοὺς στείλει πίσω στὴ θέση τους, ὑπέκυψε (βλ. σελ. 192, 201). Τὸ πράγμα ἔγινε γνωστό. Ἔτσι σπεύδουν καὶ ἄλλοι νὰ χρησιμοποιήσουν τὴν ἴδια μέθοδο. Καὶ ὁ Κουντουριώτης ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποχωρεῖ (βλ. σελ. 201). Ἄν καμιά φορὰ ἀρνεῖται, τὸν ἐκβιάζουν δηλώνοντας ὅτι δὲν γυρίζουν στὶς θέσεις τους ἂν δὲν πληρωθοῦν (βλ. σελ. 215-216). Ἡ πολιορκία τοῦ ἀπὸ ἀπαιτητικούς ὀπλαρχηγούς συνεχίζεται, ὥσπου ὁ Κουντουριώτης διαπιστώνει ὅτι τὸ ταμεῖο κοντεύει νὰ ἀδειάσει (βλ. σελ. 247), ἐνῶ δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξοφλήσει ὀφειλόμενα γιὰ τριμηνίες ἢ καὶ ἐξαμηνίες σὲ ποιούς; Στους Ρουμελιώτες ὀπλαρχηγούς ἀπέναντι στὸν Ἰμπραήμ. Καὶ οὔτε ἔχει στείλει χρήματα γιὰ τὴν προμήθεια τῶν ἐλλείψεων σὲ πυρομαχικά καὶ τρόφιμα οἱ ὁποῖες μαστίζουν τοὺς ἄνδρες τῶν προχωρημένων θέσεων, προκαλώντας ἀπογοήτευση, ἀταξία, διαρροές. Μετὰ τὴν ἦττα στὸ Κρεμμύδι καὶ τὴν ἀπόφαση τῶν κωλεττικῶν ἀρχηγῶν νὰ φύγουν, ὁ Κουντουριώτης ὑπόσχετα νὰ πληρώσει τοὺς καθυστερημένους μισθοὺς τῶν ἀνδρῶν τους (βλ. σελ. 302). Δὲν ἐκτελεῖ ὅμως τὶς ὑποσχέσεις του, ὑπολογίζοντας ὅτι αὐτοὶ δὲν θὰ φύγουν περιμένοντας νὰ πληρωθοῦν. Ἄλλοῦ προσπαθεῖ νὰ ξεγελάσει κάποιους μὲ ὑποσχέσεις καὶ καλὰ λόγια (βλ. σελ. 311). Μερικὲς ὅμως φορὲς καὶ πάλι δὲν ἀντιστέκεται, ἀλλὰ προπληρώνει ἐπιλεκτικὰ (βλ. σελ. 312) φίλους ἢ πολὺ ἀπειλητικούς μὴ φίλους. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Ρουμελιώτες ὀπλαρχηγούς τῶν προχωρημένων θέσεων δὲν ἔχουν ἀκόμη πληρωθεῖ, μόλις πληροφορηθοῦν ὅτι ἔφθασε στὸ Ναύπλιο νέα δόση τοῦ δανείου ἀπὸ τὸ ἐξωτερικό, τρέχουν ἐκεῖ λογαριάζοντας ὅτι θὰ πληρωθοῦν ἀπὸ τὸν φίλο τους τὸν Κωλέττη (βλ. σελ. 312).

Μπροστά σὲ αὐτὴ τὴν κατάσταση ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος ἀναγκάστηκε νὰ διαθέσει μέρος ἀπὸ τὰ τελευταῖα χρήματα στὸ ταμεῖο γιὰ νὰ ἐξοφλήσει μερικοὺς ἀκόμη μισθοὺς (βλ. σελ. 317-319). Ἐπειτα καὶ ἀπὸ αὐτὲς τὶς πληρωμὲς ὁ Πρόεδρος βρέθηκε σὲ χρηματικὸ ἀδιέξοδο (βλ. σελ. 322).

Ἡ ἀδυναμία τοῦ Γεώργιου Κουντουριώτη νὰ πληρώνει καὶ ἡ διάδοση πληροφοριῶν ὅτι εἶχε εὐνοήσει φίλους του στὶς πληρωμὲς υπέσκαψαν ἀκόμη περισσότερο τὶς σχέσεις του ὡς ἀρχιστρατήγου μὲ τὰ ρουμελιώτικα σώματα, ἥδη ἐξοργισμένα μὲ αὐτὸν γιατί δὲν εἶχε πάρει μαζί του τὸν φίλο τους τὸν Κωλέττη καὶ τώρα ἐμφανίζοταν ἔχοντας πλάι του τὸν ἐχθρό τους, τὸν Μαυροκορδάτο. Οἱ ἥδη κακὲς σχέσεις του μὲ αὐτοὺς θὰ χειροτερέψουν ἀκόμη περισσότερο μὲ μιὰ νέα πολὺ ἄστοχη ἀπόφασή του: νὰ τοὺς θέσει ὑπὸ τὴ διοίκηση ἐνὸς ἄσχετου γέρου Ὑδραίου καπετάνιου.

θ. Ἦταν ἡ καχυποψία καὶ ἡ ἀνασφάλεια ποὺ ἔκαναν τὸν Κουντουριώτη νὰ ἐμπιστεύεται πολὺ λίγους, καὶ μάλιστα κατὰ προτίμηση συμπατριῶτες τοῦ Ὑδραίου. Ἔτσι, στὸ πλαίσιο αὐτῶν τῶν ἐπιχειρήσεων, τὸν βλέπουμε νὰ διορίζει φρούραρχο τοῦ Νεοκάστρου τὸν Ὑδραῖο πλοίαρχο Δημήτριο Σαχτούρη (βλ. σελ. 115, 330). Ἀργότερα, ποὺ καθυστεροῦσε στὴν Τριπολιτσά, κατάλαβε ὅτι ἔπρεπε νὰ τοποθετήσει ἐπικεφαλῆς τῶν σωμάτων στὶς προχωρημένες γραμμὲς ἕναν τοποτηρητὴ του. Καὶ πάλι ἀπὸ ἀνασφάλεια, ἀλλὰ καὶ γιατί φοβήθηκε τὶς διχόνοιες ποὺ υπέβρισκαν, δὲν διάλεξε ἕναν ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ὄπλαρχηγοὺς μὲ ἀναγνωρισμένην ἰκανότητα, μακρὰ στρατιωτικὴ πείρα καὶ κύρος ἀπέναντι στοὺς ἄλλους, ἀλλὰ τὸν Ὑδραῖο ἠλικιωμένο πλοίαρχο Κυριάκο Σκούρτη, μὲ μοναδικὸ κριτήριον ὅτι αὐτὸς τουλάχιστον δὲν εἶχε προσωπικοὺς ἐχθροὺς (βλ. σελ. 249). Δὲν σκέφθηκε τὴν ἀσχετοσύνη του οὔτε τὶς βέβαιες ἀντιδράσεις τῶν ὄπλαρχηγῶν, οἱ ὁποῖοι πράγματι διαμαρτυρήθηκαν. Καὶ ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος ἀναγκάστηκε νὰ δικαιολογηθεῖ (βλ. σελ. 250). Μόλις ἐφανίσθηκε ὁ Σκούρτης, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ ἔδειξαν περιφρόνηση (βλ. σελ. 281) καὶ ὁ ἴδιος θὰ δείξει ἀμέσως τὴν ἀδυναμία του νὰ τοὺς ἐπιβληθεῖ ὑποχωρώντας στὴν ἀξίωσή τους νὰ μὴ μετρηθοῦν (βλ. σελ. 282). Στὴν κρίσιμη μάχη ποὺ θὰ γίνῃ στὸ Κρεμμύδι, ὁ Σκούρτης παίρνει ὑπὸ τὶς ἄμεσες διαταγὲς τοῦ ἑνα σύμφυρμα ἀπὸ ἄπειρους καὶ ἀπαίδευτους ἐνόπλους — «μαζέματα» κατὰ τὸν Κουντουριώτη — καὶ μὲ αὐτοὺς

θά παραταχθῆι στὸ κέντρο. Καὶ τὸ κέντρο θά εἶναι τὸ μόνο μέρος τῆς ἑλληνικῆς παράταξης ποῦ θά κλονισθῆι. Τὸ γεγονός τοῦτο θά φέρει τὴν ἦττα (βλ. σελ. 306) καὶ οἱ Ρουμελιῶτες θά ἀντιμετωπίσουν τὸν Σκούρτη μὲ χλευασμούς (βλ. σελ. 307). Παρὰ ταῦτα, ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος θά τὸν διατηρήσει στῆ θέση τοῦ τοποτηρητῆ του. Μὲ ὅλα αὐτὰ δὲν θά ὑπάρξει ἔστω καὶ τὶς τελευταῖες ἡμέρες ἐπιτόπου ἕνας ἄνθρωπος ποῦ νὰ ἔχει γενικὴ εἰκόνα τῆς κατάστασης, νὰ μελετᾷ, νὰ σχεδιάζει καὶ νὰ δίνει πραγματικὰ στρατιωτικὰ ἐντολές. Ἄντ' αὐτοῦ ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος ἐξακολουθεῖ νὰ δίνει σὲ πλῆθος ἀποδεκτῶν, μικροσπλαρχηγούς ἢ ἐπάρχους, ἐντολές χωρὶς στρατιωτικὴ ἀξία (βλ. σελ. 318-319).

ι. Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης δὲν ἀντιλαμβάνεται ὅτι, ὡς ἀρχηγὸς κράτους σὲ κατάσταση ἔσχατου κινδύνου, ὀφείλει νὰ συναγείρει ὅλες τὶς ἐθνικὲς δυνάμεις, ἀλλὰ, αὐτὸς ἀντίθετα συντηρεῖ τὸν ἐθνικὸ διχασμὸ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ στερεῖ τὴν ἄμυνα τῆς Ἐπανάστασης, ποῦ πνέει τὰ λoίσθια, ἀπὸ τὶς πελοποννησιακὲς δυνάμεις καὶ ἀπὸ τὸ στρατηγικὸ τάλαντο τοῦ Κολοκοτρώνη. Τὴν 27η Φεβρουαρίου / 11η Μαρτίου ὁ Κολοκοτρώνης, κρατούμενος στὴν Ὑδρα, ζήτησε ἀπὸ τὸν Λάζαρο Κουντουριώτη νὰ δικασθῆι τὸ γρηγορότερο ὥστε, ἔάν, ὅπως ἤλπιζε, ἀθωωθῆι, νὰ τρέξει καὶ πάλι στὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Λάζαρος διαβίβασε τὸ αἴτημα τοῦ Κολοκοτρώνη στὸν ἀδελφὸ του. Ἐκεῖνος στάθηκε ἐπιφυλακτικὸς (βλ. σελ. 147-148). Ἐπειτα ἀπὸ λίγες ἡμέρες, 5/17 Μαρτίου, ὅλοι οἱ κρατούμενοι ὑπέβαλαν σχετικὴ ἀναφορά. Μένοντας χωρὶς ἀπάντηση, τὴν 25η Μαρτίου / 6η Ἀπριλίου οἱ ἴδιοι ἐπανελάβαν καὶ πάλι τὸ αἴτημά τους, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης, προσωπικά, ζήτησε νὰ γίνῃ δεκτὸς ἀπὸ τὸν Λάζαρο Κουντουριώτη, στὸν ὁποῖο ἐπανελάβε τὴν ἐπιθυμία του νὰ πολεμήσει τὸν ἐχθρὸ καὶ ὡς ἐγγύηση τῆς νομιμοφροσύνης του πρόσφερε δύο ἀπὸ τὰ παιδιά του ὡς ὁμήρους. Ὁ Κουντουριώτης στάθηκε καὶ πάλι ἀρνητικὸς (βλ. σελ. 261 κ.έ.). Μπροστὰ στῆ συνεχιζόμενη ἀδιαλλαξία του, συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν κρατουμένων ὀργάνωσαν συνωμοσία ἐναντίον του, ἡ ὁποία ἀποτράπηκε ἀπὸ τὸν Ἀσημάκη Ζαῖμη (βλ. σελ. 262).

Ἐπάνω στὴν ὥρα, ἐπανῆλθαν στῆ σκηνὴ οἱ Ἀνδρέας Ζαῖμης καὶ Ἀνδρέας Λόντος, ἀποβιβαζόμενοι στὴν Ἡλεία (βλ. σελ. 262). Ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστράτηγος ἐξοργισμένος θά τοὺς χαρακτηρίσει «ἀντάρτες».

Ἀκολούθησε μιὰ κίνηση στὸ στρατόπεδο ὑπὲρ τῶν κρατουμένων στὴν Ὑδρα, ἐκ μέρους τῶν Ρουμελιωτῶν πού, πειθαρχώντας, δὲν εἶχαν φύγει. Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης ἀνησύχησε, ἀλλὰ ἐξακολούθησε νὰ ἀντιστέκεται καὶ ἔδωσε ἐντολὴ στὸν Σκούρτη νὰ λέει ὅτι δὲν συμφέρει τὸ ἔθνος νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ κρατούμενοι (βλ. σελ. 315, 321).

Ἀκόμη καὶ ἀργότερα, ὅταν πιά ἀντιμετώπιζε τὴν πραγματικότητα τῆς στρατιωτικῆς κατάστασης γενικὰ, καὶ πιὸ εἰδικὰ ἔβλεπε τὴν ἀδράνεια τῶν Πελοποννησίων καὶ γνώριζε τὴν αἰτία, δὲν προχώρησε σὲ ἀμνηστία καὶ σὲ πρόσκληση πρὸς αὐτοὺς νὰ συνεργήσουν στὴ σωτηρία τῆς πατρίδας. Καὶ τοῦτο, μολονότι ἐντεινόταν στὶς πελοποννησιακὲς ἐπαρχίες ἢ κίνηση γιὰ ἀπελευθέρωση καὶ ἀξιοποίηση τῶν κρατουμένων στὴν Ὑδρα. Μαθαίνοντας γι' αὐτὲς τὶς κινήσεις, θύμωνε, πεισμάτωνε καὶ τὶς ἀπέδιδε σὲ φατριασμό. Τὰ συνεχιζόμενα διαβήματα τῶν κρατουμένων στὴν Ὑδρα καὶ οἱ πρόοδοι τῶν «ἀνταρτῶν» Ἀνδρέα Ζαΐμη καὶ Ἀνδρέα Λόντου τὸν ἐρέθιζαν (βλ. σελ. 413).

Δὲν ἄρκεσε πὺ ἐπεςαν στὰ χέρια τοῦ Ἰμπραήμ Σφακτηρία καὶ Παλαιόκαστρο, πὺ μπῆκε ὁ στόλος του στὸ λιμάνι τοῦ Ναβαρίνου, πὺ ἀποτραβήχτηκαν καὶ οἱ τελευταῖες ἐλληνικὲς δυνάμεις ἀπὸ τὸ θέατρο τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀποσύρθηκε ὁ Πρόεδρος-ἀρχιστρατήγος, καὶ μόνο μὲ τὴν πίεση τῆς κοινῆς γνώμης, ἐδέησε νὰ συζητηθεῖ ἢ ὑπόθεση στὸ Βουλευτικὸ καὶ στὸ Ἐκτελεστικὸ μὲ θετικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ πλήρως ἀποτυχημένος Πρόεδρος καὶ πάλι ἀντέδρασε ἔντονα καὶ πέτυχε μὲ πίεση νὰ ὑπαναχωρήσει τὸ Ἐκτελεστικὸ. Τὸ Βουλευτικὸ ὅμως ἐπέμεινε στὴ συμφιλιωτικὴ στάση του (βλ. σελ. 426-427).

ια. Μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Σφακτηρίας καὶ τὴν πλήρη διάλυση τοῦ χαλαροῦ ἐκείνου ἐλληνικοῦ μετώπου, ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης τὰ ἔχασε (βλ. σελ. 403). Μὲ τὸν φόβο ὅτι ὅλοι ἔρχονται νὰ τοῦ ζητήσουν χρήματα, ἔφυγε μὲ πλοῖο γιὰ τὸ Ναύπλιο (29 Ἀπριλίου / 11 Μαΐου). Ἔτσι ἐγκατέλειψε τὴν ἐξαρχῆς ἄχρηστην ιδιότητά του ὡς ἀρχιστρατήγου (βλ. σελ. 405). Φθάνοντας ὁ Κουντουριώτης στὴν πρωτεύουσα, 4/16 Μαΐου, συνέταξε ἔκθεση γιὰ τὰ γεγονότα καὶ τὴν ὑπέβαλε στὸ Ἐκτελεστικὸ. Ἐκεῖ δικαιολόγησε τὴν ἐπιστροφή του στὴν πρωτεύουσα μὲ μιὰ ἀόριστη ἐπίκληση τοῦ γενικοῦ καλοῦ (βλ. σελ. 424). Ἡ μόνη ὑπόθεση πὺ ἀπασχόλησε

τότε τὸν Πρόεδρο τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸ Ἐκτελεστικὸ καὶ τὸ Βουλευτικὸ ἦταν ἡ ἀμνηστία τῶν ἠττημένων ἀρχηγῶν τοῦ δεύτερου ἐμφυλίου. Ὁ Πρόεδρος ἀγωνίσθηκε μὲ πεισματωμένο φανατισμὸ γιὰ νὰ τὴν ἀποτρέψει. Μόλις τὸ πέτυχε, πῆγε στὴν Ὑδρα γιὰ νὰ ξεκουρασθεῖ (βλ. σελ. 426-427). Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης ἀπέσυρε τὸν ἑαυτό του καὶ ἀπὸ τὸν ρόλο του ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους σὲ στιγμὲς ἔσχατου κινδύνου.